

TERÜLETI MOBILITÁS ÉS A MAGYAR TÁRSADALOM INTEGRÁCIÓS CSOPORTJAI

Csizmady Adrienne
Győri Ágnes
Kőszeghy Lea
Rácz Attila

Bevezetés

Ahogy Közép-Kelet-Európa más országaiban, úgy Magyarországon is az államszocializmusban kialakult, majd a rendszerváltás után stabilizálódott regionális térbeni-társadalmi különbségek csak nagyon lassan változnak. Az EU-s csatlakozás után az országba érkező fejlesztési pénzek, a várakozásokkal ellentétben, nem hoztak jelentős átrendeződést. Az új munkahelyeket teremtő multinacionális cégek csak helyi, járási szinten hoztak – gyakran csak időleges – változást, ráadásul rövid távon leginkább a munkahelyek és munkavállalók térbeli egyensúlytalanságát okozva. A térbeli mobilitás éppen az ilyen típusú egyensúlytalanságokat és – hosszabb távon, több más tényezővel együtt – a területi egyenlőtlenségeket lenne hivatva csökkenteni. Azonban Magyarországon mind a területi, mind a lakásmobilitási hajlandóság jelenleg is alacsony, annak ellenére, hogy az utóbbi két évtizedben határozottan növekedett. A lakásmobilitást a tulajdonorientáltság, a regionálisan eltérő ingatlanpiaci árak és a lakásfinanszírozási rendszer határozza meg. A területi mobilitást a magánbérlet hiánya és a bérlakásszektor rendezetlensége, szabályozatlansága jellemzi. A lakáspolitikai, a lakástámogatási rendszer változásai az egyéni kockázatokat növelik. Ebben a környezetben a társadalom eltérő státuszú csoportjai eltérő eséllyel és módon mozognak.

Ebben a tanulmányban¹ először az elmúlt években a témában született kutatások eredményeit mutatjuk be. Azokat a vizsgálatokat gyűjtöttük csokorba, melyek a lakó- illetve munkahelyválttatás, illetve a munkavállalási célú mobilitás számos aspektusát járják körül. Tesszük ezt azért, mert a területi különbségek két legfontosabb mechanizmusa a lakást és a munkahelyeket teremtő vagy meg-

¹ A tanulmány az MTA Kiválósági Együttműködési Program *Mobilitás Kutatási Centrum* projekt keretében készült.

szüntető támogatáspolitiká. Az áttekintés alapján kialakult képet, illetve annak számunkra relevánsabb elemeit, a mai magyar társadalmi különbségeket leíró integrációs csoportok viselkedésének, preferenciáinak vizsgálatával árnyaltuk.

Ezt követően a területi mobilitást befolyásoló vagy indukáló két aspektust: a lakáshelyzet változtatási szándékot, illetve a munkavállalási célú mobilitást (vándorlás,² illetve ingázás³ példáján) a Társadalomtudományi Kutatóközpont (Magyar Tudományos Akadémia Kiváló Kutatóhely) Szociológiai Intézetében több éve folyó, a társadalmi integrációs mechanizmusokat feltáró kutatás adataival árnyaltuk. Mivel korábbi kutatásunkban azt láttuk, hogy a társadalmi integráció szempontjából a területi egyenlőtlenségek nem képződnek le egyértelműen (Kovách et al. 2016, 2017; Csurgó et al. 2017), ezért úgy döntöttünk, hogy ezt a legfrissebb, 2018-as integrációs adatfelvétel (KEP2)⁴ adatain is megvizsgáljuk. Központi kérdésünk volt: vajon a területi (térbeli) mobilitás szempontjából találunk-e különbséget az egyes integrációs csoportok viselkedésében; és ez ideális esetben vezethet-e a térbeli-társadalmi különbségek hosszú távú átrendeződéséhez. Kutatási eredményeink adalékul szolgálhatnak a területi mobilitást, a térbeni-társadalmi különbségek változásait vizsgáló diskurzushoz.

Ahhoz, hogy mindezt az aktuális eredményekhez koherensen kapcsolódva tudjuk vizsgálni, áttekintettünk minden olyan kutatást, amely a területi különbségek és a területi mobilitási minták összefüggéseit vizsgálja.

A területi mobilitásvizsgálatok eredményeit néhány ponton továbbgondoló elemzésünkben a Kovách és munkatársai (Gerő et al. 2020 jelen kötetben) által a magyar társadalom rétegződésének mérésére létrehozott „integrációs csoportok” szerepelnek. Modelljük az egyének integráltságának három szintjét, a rendszerszintű integrációt, a társadalmi szintű integrációt és a személyközi integrációt figyelembe véve képez társadalmi csoportokat, melyek a következők: 1) kapcsolatgazdag politikailag aktívak, 2) lokálisan integráltak, 3) normakövető munkaerőpiacon integráltak, 4) normakövető kapcsolatgazdagok, 5) normaszegő munkaerőpiacon integráltak, 6) normakövető dezintegráltak és 7) dezintegrált kirekesztettek. Az egyes csoportok elnevezése az integráció mérésére használt dimenziók meghatározó jellegére utal. Röviden összefoglalva: az integráció szempontjából elit csoportnak tekinthető *kapcsolatgazdag politikailag aktívak* és a *lokálisan integráltak* elsősorban a magas politikai és személyközi integráltságuk

2 Az állandó vándorlás során településváltással összekapcsolt lakóhelyváltozás történik. Ideiglenes vándorlás során településhatárt átlépő lakásváltoztatás történik, miközben az előző lakóhely állandó lakásként megmarad (KSH 2018a).

3 Az ingázás az eltérő településeken lévő lakóhely és a munkahely közötti rendszeres mozgás (KSH 2017).

4 A továbbiakban a 2018-ban készült survey adataira „KEP2 adatfelvételként” hivatkozunk.

alapján különülnek el a többi csoporttól. Társadalmi-demográfia sajátosságait tekintve ebben a két csoportban a legmagasabb a diplomások és a szubjektíve jó anyagi helyzetűek aránya, akik elsősorban – infrastrukturális, gazdasági szempontból – fejlődő településeken élnek, de jellemzően nem a fővárosban, hanem kisebb vidéki városokban, községekben. A *normakövető munkaerőpiacon integráltak* társadalmi integrációja csupán a munkaerőpiacon kiemelkedő, míg rendszerszintű és személyközi szempontból alulintegráltak. Ebben a csoportban a legmagasabb a gazdaságilag aktívak, valamint a legalacsonyabb a nyugdíjasok és az egyéb inaktívak aránya. A *normakövető kapcsolatgazdagok* csoportjának jellegzetessége, hogy magas intézményi bizalom és választási részvételi hajlandóság jellemzi őket; főként a fővárosban, illetve a fejlődő vidéki városokban élő, fiatalabb korosztályhoz tartozó (18–34 év közötti), magasabb iskolai végzettséggel rendelkezőket találjuk itt. A *normaszegő munkaerőpiacon integráltak* csoportjára a normaszegő magatartás kiugróan magas elfogadottsága jellemző, és gazdasági aktivitásuk többnyire fővárosi lakóhellyel párosul. A *normakövető dezintegráltak* csoportja a normaszegő magatartás elutasításán kívül lényegében valamennyi integráció-mutatóval jóval az átlag alatti integrációs szinttel jellemezhető. Szociológiai hátterük is rendkívül kedvezőtlen: ezt a csoportot leginkább az alacsony iskolai végzettségű, stagnáló vagy hanyatló községi/falusi lakóhelyű, inaktív (elsősorban nyugdíjas), szubjektív anyagi deprivációban élő, idősebb korosztály alkotja. Az utolsó csoportban, a *dezintegrált kirekesztettek* csoportjában pedig egyik vizsgált integrációs mechanizmus hatékony működése sem figyelhető meg. A csoport – a normakövető dezintegráltakhoz hasonlóan – szintén kedvezőtlen társadalmi paraméterekkel jellemezhető: itt a második legmagasabb a legfeljebb általános iskolai végzettségűek és az anyagi nehézségekkel küzdők aránya, valamint legmagasabb a munkanélkülieké.

Elemzésünk fogalomhasználata – kisebb módosítással – a KSH⁵ (2019) és a témával foglalkozó kutatók gyakorlatát követi (Sik 2003, Cseres-Gergely 2013, Gödri 2018, Golovics 2019). Migráns népesség alatt azokat értjük, akik országhatárt váltanak, mobil népesség alatt pedig azokat, akik az országhatáron belül mozdulnak. Míg a migrációnak globális, a területi mobilitásnak – különböző területi szinteken érvényesülő – lokális hatása van. A különböző településtípusok (falú–város) közötti, de egy térségen, járáson belüli mozgások hatása is lokálisan érvényesül, és csak átvitt értelemben hathat a nagyobb területegységre, a megyére vagy a régióra (például ha egy járás gazdasági teljesítménye, munkaerőfelvétele jelentősen megnő, akkor a népesség térben átrendeződhet). A településen belül költözők

5 A statisztikában csak azok jelennek meg, akik hivatalosan bejelentik lakóhelyváltoztatásukat.

hatása hasonló, itt a lokalitás a település, amelynek belső térbeli-társadalmi viszonyait alakíthatja át a lakásmobilitás (Cseres-Gergely 2013).

Tanulmányunkban sajnos az alacsony esetszám miatt nincs arra mód, hogy a munkavállalási céllal külföldre ingázókat vagy átmenetileg, esetleg végleg oda költözőket külön csoportként kezeljük. Ezért a területi mobilitás vizsgálatánál a következő összevonásokat alkalmaztuk: a „tágabban mobilak” a régiót vagy az országhatárt átlépők, a „lokálisan mobilak” a megyén vagy a kistérségen belül költözők, ingázók, és a „településen belül mobilak” az adott településen belül mozgóak. Csoportosításunkat korábbi kutatások eredményei is indokolják, melyek szerint részletesebb képet kapunk a vándorlásokról, ha azok típusait (a településen belüli költözést, a napi ingázást és a települések közötti költözést) külön-külön is figyelembe vesszük (Illés 2000).

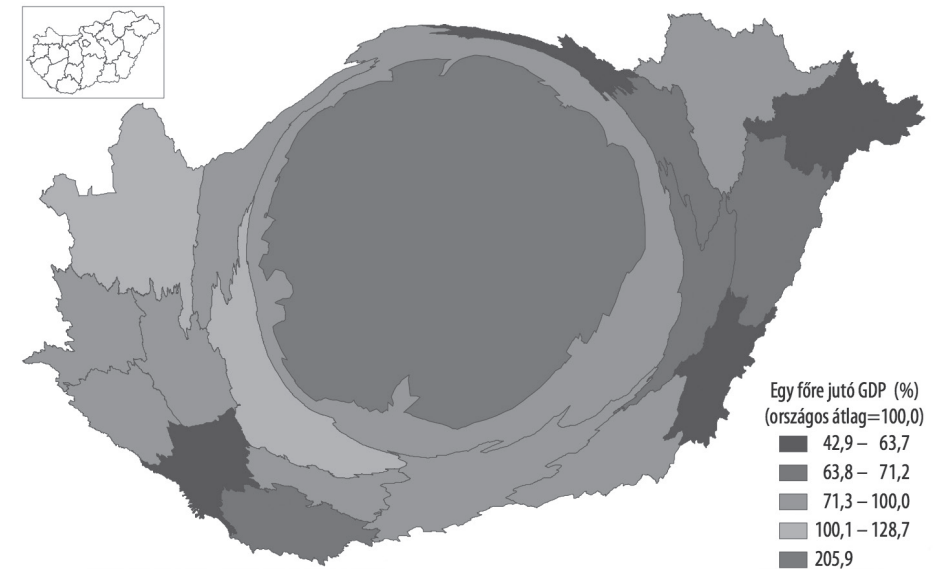
A következőkben először azt néztük meg, hogy a szocializmusból örökölt területi különbségekben történt-e azóta változás, majd megvizsgáltuk, hogy a változásban milyen szerepe lehet a területi mobilitásnak és az azt indukáló lakás- és munkaerőpiaci helyzetnek.

Területi különbségek, területi mobilitás

A területi különbségeket, többek között, a gazdasági fejlettséggel és az ott élők társadalmi összetételében mutatkozó különbségekkel szokták mérni. Mivel Magyarország gazdasági-társadalmi térszerkezetének változása (beleértve a munkahelyeket és a lakásszektort is) útfüggő – vagyis a múlt jelentősen meghatározza a jövő lehetséges kimeneteit –, a különbségek csak lassan, hosszú távon csökkenthetők (Barta et al. 2010, Győri-Mikle 2017, Lux 2017, Lengyel-Kotosz 2018, Lengyel-Varga 2018, Zsibók 2019, Lux-Sunega 2020). A térbeli átrendeződéshez többek között a külföldi befektetők, illetve az Európai Unió források járulnak hozzá, ám gazdasági téren jelentős átrendeződést még nem indukáltak (Lengyel-Varga 2018, Lengyel-Kotosz 2018). A GDP előállítás alapján talált területi különbségek aláhúzzák az évtizedek óta meglévő kelet-nyugat, észak-dél tengelyen kimutatható különbségeket, és a budapesti várostérség kiemelkedő helyzetét. A bruttó hazai termék legnagyobb része Budapesthez (37%), a többi megyéhez képest még mindig nagyságrendileg nagyobb része Pest megyéhez (10%) és Győr-Moson-Sopron megyéhez (5%) kapcsolódik (1. számú térkép). Az országos átlagot, Budapest mellett, általában csak a Nyugat-Dunántúl fajlagos gazdasági teljesítménye haladja meg (KSH 2017, KSH 2019c).

Ezeket a különbségeket a területi mobilitás nem csökkenti, hanem erősíti és továbbra is konzerválja azokat. A vándorlók száma az elmúlt évtizedben folyamatosan növekedett évi 400 000 főről évi 600 000 főre (2019: 283 050 fő állandó és

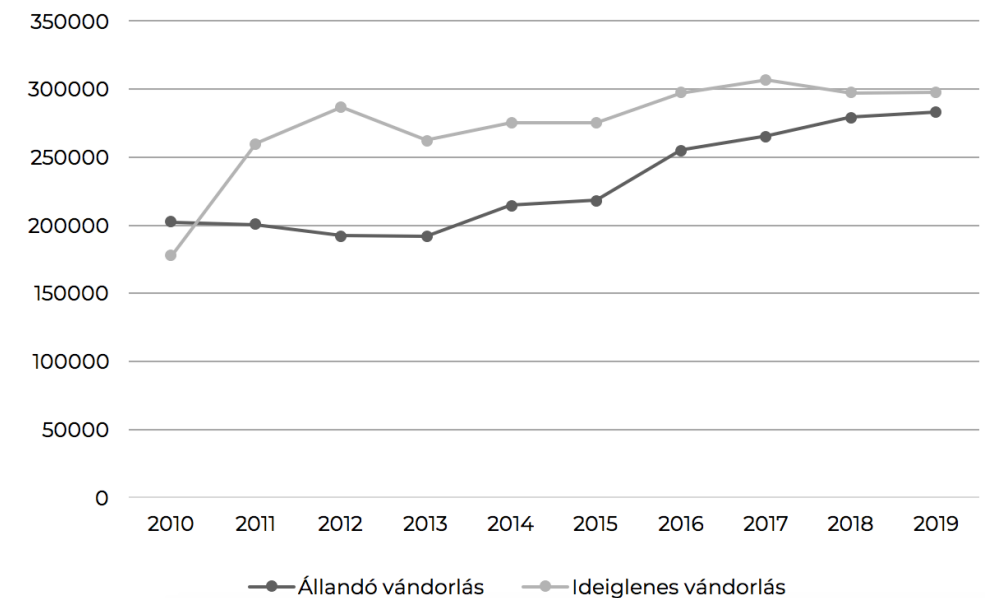
1. térkép. Az egy főre jutó GDP az országos GDP százalékában, 2017*

* A megyék területe a GDP abszolút értékével arányos.

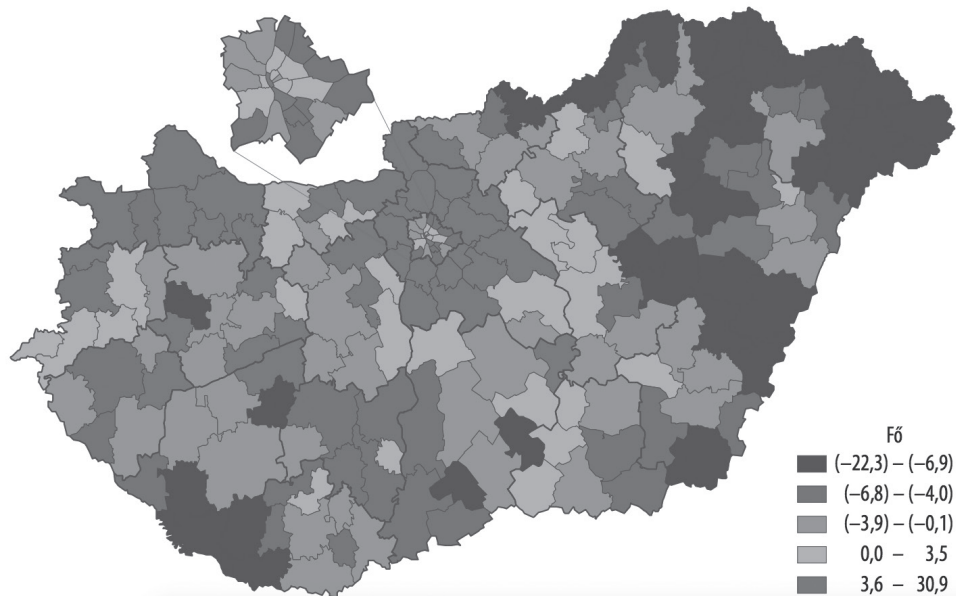
Forrás: KSH 2019b: 23.

1. ábra
Belföldi vándorlás Magyarországon 2010 és 2019 között (fő)

Forrás: KSH Statdat 2019 alapján saját szerkesztés.

2. térkép
Ezer lakosra jutó belföldi vándorlási egyenleg, 2018 (fő)*

Forrás: KSH 2019b:9.

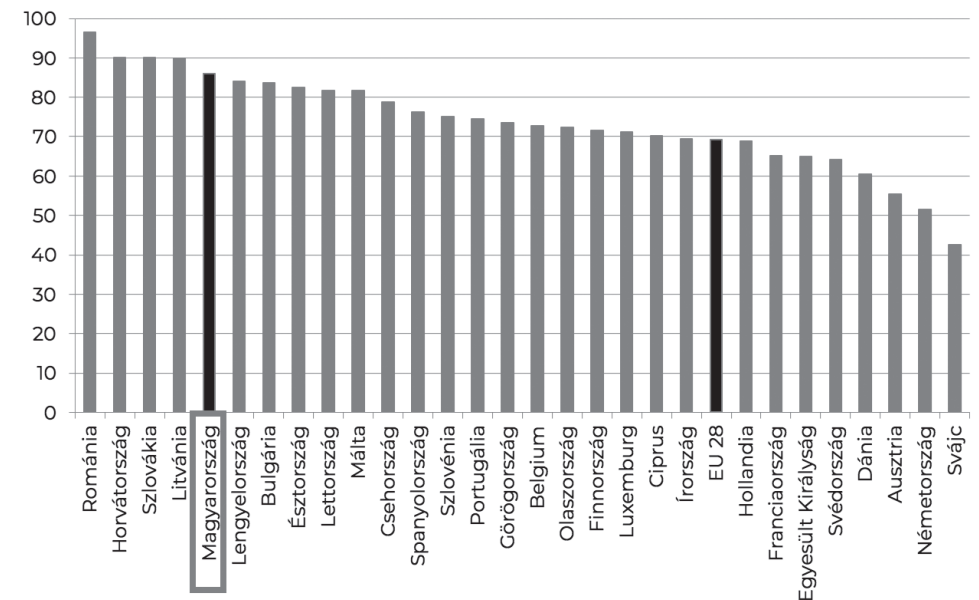
* Az adott településre bejelentkezők és visszavándorlók, valamint az onnan más településre bejelentkezők és visszavándorlók számának különbsége (KSH 2018a).

297 800 fő ideiglenes, vagyis oda- és visszavándorló) (1. számú ábra). Ám ez a növekedés is csak azt jelenti, hogy évente a lakosság 4–6%-a költözik másik településre,⁶ és ezen belül is a kis távolságú költözéseket részesíti előnyben (Sebők 2014, KSH 2016a, Kincses 2019).

Az országon belül vándorlók a fejletlenebb régiókból a fejlettebbek felé irányulnak: Dél-Dunántúl, Észak-Magyarország, Észak-Alföld és Dél-Alföld települései felől Budapestre és környékére, illetve a Nyugat-Dunántúl nagyobb települései felé vándorolnak (2. számú térkép). Könnyen belátható, hogy az ilyen típusú mobilitás nem okozhat regionális szinten is érzékelhető változást. Vagyis: regionális léptékben, rövid távon a térbeni-társadalmi különbségekben nem történhet jelentős átrendeződés. Mindez stabilizálja a KSH adatai alapján 1990-től kirajzolódó kelet-nyugat törésvonalat, és markánsabbá teszi az észak-dél és egy főváros körüli régió különbségeit (KSH 2012, KSH 2019b).

6 KSH STADAT statisztika alapján: https://www.ksh.hu/stadat_eves_1

2. ábra
A lakástulajdonosok lakosságon belüli aránya (%)

Forrás: Eurostat 2018 adatok alapján saját szerkesztés.

Megjegyzés: Az ábrán az EU-s országok mellett érdekességképpen Svájc is szerepel.

Területi mobilitás és lakás

De mik is azok a mechanizmusok, amelyek ehhez a stabilizációhoz hozzájárulnak? Az egyik a lakásszektor működése és szabályozói, melyen belül számos tényező hat a területi mobilitásra és a migrációra (Hegedüs 2013). Ezek közül a legmeghatározóbb az ingatlanpiac feltételrendszere, ami segítheti, vagy éppen gátolhatja, akár lehetetlenné is teheti a költözést (Cseres-Gergely 2013). A magyar lakásrendszer rendkívül tulajdonorientált: a lakosság majdnem 90%-a saját tulajdonú lakásban él, ami nemzetközi összehasonlításban nagyon magas arány. Hasonló arányokat leginkább a kelet-közép-európai országokban találunk, ahol 80% felett van a lakástulajdonosok lakosságon belüli aránya, míg Ausztriában vagy Németországban jóval 60% alatti ez arány (2. számú ábra).

Mivel a lakásváltoztatás a háztartás legfontosabb gazdasági döntései közé tartozik (Hegedüs 2013), a rossz döntés nehezen korrigálható következményekkel jár a háztartás portfóliójára⁷ (Csizmady-Hegedüs-Vonnák 2019). A lakástulajdon-

7 „A lakások átlagos értéke az éves háztartásjövedelem öt-hatszorosa: a lakásár/jövedelem hányados 1999-ben 5,9, 2003-ban pedig 6,5 volt. Ez azt jelenti, hogy a lakástranzakció során hozott rossz döntés (például ha a háztartás 20 százalékkal

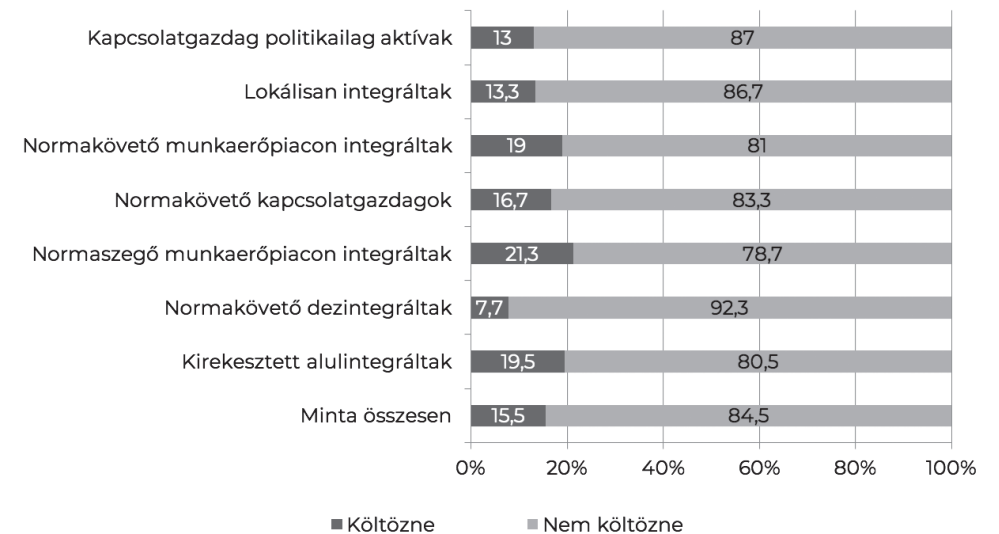
nak erős visszahúzó szerepe van a külföldi migrációs hajlandóságban (Sik–Szeitl 2016b) és a belföldi költözési döntésekben (Hegedüs et al. 2016) is. Nem meglepő tehát, ha a lakóhely-, illetve a lakásváltoztatásban a magyar népesség az európai átlagnál kevésbé mobil (évente 3–4,5%-uk költözik másik lakásba), és az életkor előrehaladtával tovább csökken azoknak az aránya, akik költözést terveznek (Hegedüs 2001). Az ország lakói valamennyire mégis követik a globális trendeket, hiszen az ún. lakásmobilitási mutató 2003 és 2015 között 3,2-ről 3,4-re emelkedett. 2015-ben a népesség 7%-a ugyanabban a lakásban lakott, ahová született, 30%-a egyszer, további 30%-a pedig kétszer, 33%-a viszont ennél többször költözött. A nagy többség nem is tervezett új költözést (79%), csak 11% jelezte, hogy három éven belül, további 6% pedig, hogy valamikor később majd költözne (4% nem válaszolt) (KSH 2016a).

Hasonló képet mutatnak a néhány évvel később, 2018 őszén készült KEP2 adatfelvétel eredményei is: a válaszadók 15,5%-a olyan helyen, lakásban vagy házban lakik, ahonnan valamikor el szeretne költözni. Ők azok, akik valamilyen szinten csak átmeneti megoldásnak gondolják jelenlegi lakásukat. Közöttük egytized (10,5%) azoknak az aránya, akik hamarosan költöznek, 59,5% azoké, akik még ugyan nem tudják mikor, de valamikor biztos el fognak költözni, és 29,9%-uk jöhetnek szeretne elköltözni, de egyelőre nincs rá lehetősége. Ugyanakkor, 18,5% gondolja úgy, hogy nyugdíjas korában majd kisebb lakásba fog költözni.

Azaz a nagy többség (84,5%) jelenlegi lakóhelyét, lakását, házat hosszú távú megoldásnak tekinti, és nem akar onnan mozdulni. Ők azok, akik a területi mobilitás szempontjából nem mobilak, vagyis lakáshoz, településhez kötöttek, nem szívesen költöznének el mostani lakóhelyükről. Arányuk kiugróan magas (92,3%) a normakövető dezintegráltak között (3. ábra).

A csoport átlagéletkora 60,8 év, jelentős részük (77%) már nyugdíjas, ami magyarázza az alacsony mobilitási hajlandóságukat. Mivel kapcsolati hálójuk korlátozott, ők azok, akiknél a lakóhely biztos alapot ad ahhoz, hogy a kialakult normák között megtalálják a helyüket. Valamivel kisebb az aránya azoknak, akik nem költöznének a többi jól integrált csoportban 83–87%. Nem meglepő, ha azokban az integrációs csoportokban erősebb a költözési szándék, melyek kevésbé jól integráltak. A gyengén integrált csoportokban: a normaszegő munkaerőpiacon integráltaknál a legmagasabb (21,3%), valamivel alacsonyabb a kirekesztett alulintegráltaknál (19,5%), illetve a normakövető munkaerőpiacon integráltaknál (19%).

3. ábra
A költözési szándék az integrációs csoportokban

Megjegyzés: $\chi^2=40,06$; $p=0,000<0,05$; Cramer's $V=0,136$; $N=2169$
Forrás: KEP2 adatfelvétel.

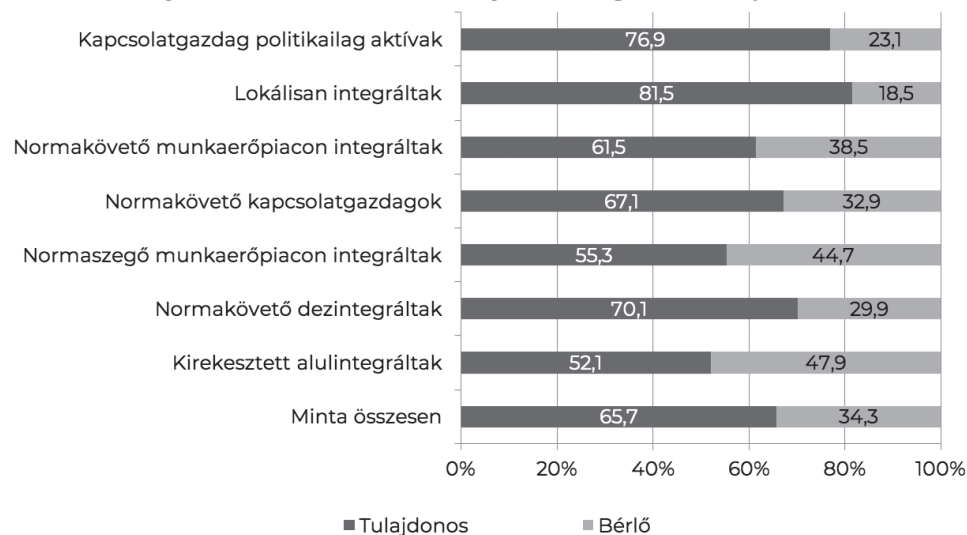
Az alacsony lakásmobilitási hajlandóság egyik alapvető oka, hogy az egyén nemcsak a lakásában, hanem annak a környékén is éli mindennapjait, erős szálakkal kötődik oda. Ha racionálisan mérlegelne, akkor – mivel a lakás megszerzéséhez és fenntartásához munkahelyre van szüksége – arra a településre költözne, ahol számára a legmagasabb bért és a legkisebb munkanélküliségi kockázatot találná (Cseres-Gergely 2013:46). Csakhogy a valóságban ez a modell nem így működik. A lakástulajdonosok ugyanis átlagosan 25 évig élnek ugyanabban a lakásban, míg a magánbérlet piacon mozgók sűrűbben cserélik a lakhelyüket: ők 2015-ben átlagosan kevesebb mint három éve költöztek az aktuálisan lakott lakásba (KSH 2016a).

Az integrációs csoportokban a lokálisan integráltak között kiugróan magas a lakástulajdonnal rendelkezők aránya (81,5%), az összességében véve jó integrációjú többi csoportban pedig 70–80% közötti. Ők azok, akiket bizonyos értelemben röghöz köt a tulajdonuk, hiszen ahhoz, hogy máshová, másik településre költözzenek, el kellene adniuk a lakásukat, majd a másik településen egy megfelelőt keresni és átköltözni, aminek nagy a tranzakciós költsége, jelentős információs háttérrel igényel és lelki teherrel jár (Hegedüs 2013). Ráadásul, a nagyobb település felé mozdulók hátrányban vannak, mert általában alacsonyabb értékű lakást tudnak vásárolni, mint azok, akik a nagyvároson belül mozognak. Az agglomerá-

alulértékeli a saját lakását, vagy 20 százalékkal felülértékeli a megvásárolt lakást) a háztartás akár több mint egyéves jövedelmét kockáztatja. Ez különösen akkor növeli a kockázatot és fogja vissza a mobilitást, ha nem állnak rendelkezésre korrek információk a lakásarak alakulásáról" (Hegedüs 2003:79).

4. ábra

A tulajdonosok és a bérlők aránya az integrációs csoportokban

Megjegyzés: $\chi^2=70,9$; $p=0,000<0,05$; Cramer's $V=0,182$; $N=2142$

Forrás: KEP2 adatfelvétel.

ciók kisebb településein viszont a korábban nem a településen élő vevők hajlandóak akár magasabb árat is fizetni (KSH 2016a).

Sokkal mobilabb – bár gyakran kiszolgáltatottabb – helyzetben vannak a bérlők. Az utóbbi időben ugyan jelentősen emelkedett a bérlők száma – a magánbérlet-piac szabályozatlansága (feketés, jogvédelem nélkül kiadott lakások magas aránya) miatt azonban –, a statisztika egyelőre csak mérsékelt emelkedést mutatott ki (országosan 6%, Budapesten 10% a magánpiacon lakást bérlők aránya), az önkormányzati lakást bérlők aránya évek óta változatlan (3%) (KSH 2016a). Ezt a tendenciát jelzik adataink is, hiszen a KEP2 adatfelvétel mintájának 21,6%-a tartja elképzelhetőnek, hogy ha a saját tulajdonú lakásából, ahol éppen lakik, egyszer majd elköltözik, akkor lakást fog bérelni. Sőt, 10%-uk azt is elképzelhetőnek tartja, hogy azért vesz majd egy lakást a jövőben, hogy azt kiadja.

Az önkormányzati lakásokat az alacsonyabb státuszú háztartások bérlik nagy arányban, a magánlakást bérlők jellemzően a legalacsonyabb, illetve a legmagasabb jövedelmű háztartások közül kerülnek ki. A közepes jövedelműek ritkábban élnek bérelt lakásban (KSH 2016a). Ezért nem is meglepő, hogy a bérlők aránya a kevésbé integrált csoportokban magasabb: a kirekesztett alulintegráltak (47,9%), illetve a normaszegő munkaerőpiacon integrált-gyengén integráltak (44,7%) csoportjának majdnem fele bérelt lakásban lakik (4. számú ábra).

Ez nagyobb rugalmasságot biztosíthat egy esetleges munkahelyváltásnál, ha egy munkáért, munkahelyért másik településre kellene költözni. A munkaerőpiacon integráltaknak 38,5%-a lakik bérelt lakásban. Érdekes a normakövető dezintegráltak csoportjában lévő munkaerőpiaci aktivitás szerinti megoszlás, ahol a nagy részük nyugdíjas (közel 76%), ám a bérlők aránya nem közöttük, hanem az aktív korcsoportokban magasabb (74%), ez is erősíti integráltságuk alacsony fokát.

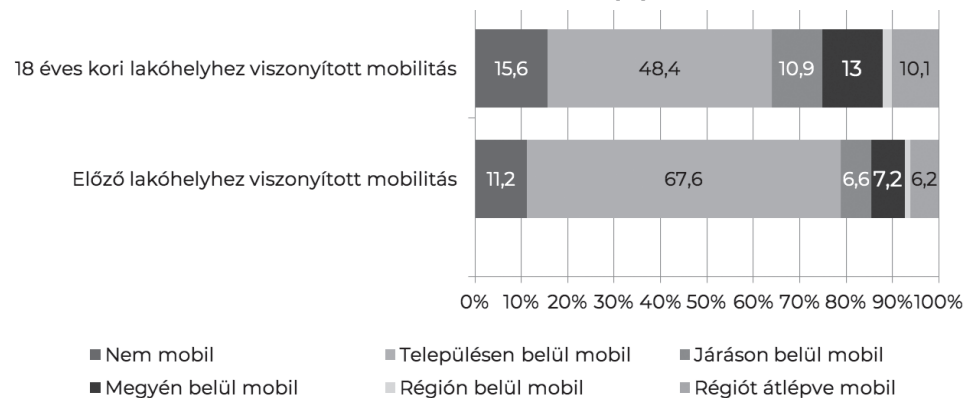
Az alacsony mobilitási hajlandóságot jelzi az is, hogy a költözők, ha el is szánták magukat a lakásváltoztatásra, általában nem mennek messzire. A költözések jelentős része a településen belül történik. A KSH 2015-ös felmérése szerint a három éven belül költözést tervezők majdnem fele az adott településen (budapesti kerületben) maradna, és leginkább a mostani lakása környékén keresne magának másik otthont. A településhagyók között a községben élők vannak nagyobb arányban, de ők sem mennének messzire: 31%-uk közeli településre költözne. A városokban 54%, Budapesten 58% költözne településen belül. Ennek ellenére a 2003–2015 közötti időszakban másik településre költözők aránya 22%-ról 27%-ra emelkedett, ami úgy is értelmezhető, hogy a társadalom mobilitási hajlandósága lassan emelkedik (KSH 2016a).

A lakásváltoztatásra vonatkozóan a KEP-2018-as kutatás eredményei is igen alacsony mobilitási hajlandóságot mutattak: a 18 éven felüli válaszolók 15,6%-a még mindig ott lakik, ahol 18 éves korában lakott, tehát nem tekinthető mobilnak (5. számú ábra). A minta fele (48,4%) a településen belül költözött új lakásba, 11%-a a járáson, 13%-a a megyén belül költözött. Az egy régióon belüli lakásváltás nem igazán jellemző, ha már valaki nagyobb távolságra indul, akkor régiót vagy országhatárt is átlép (10%). Vagyis, a válaszolók 18%-a nem tekinthető mobilnak, 23,9% lokálisan mobil és 12,1% mobil (jelenleg térben távolabb él 18 éves kori lakóhelyétől).

A nem válaszolók magas aránya miatt esetszámaink jelentősen lecsökkentek, ezért kénytelenek voltunk az előző lakáshoz viszonyított mobilitást alapul venni az integrációs csoportok viselkedésének vizsgálatához. Tehetjük ezt azért, mert ezek a csoportok az elmúlt 10–15 év társadalmi változásait tükrözik, tehát pontosabb képet kapunk, ha a mobilitást a legutolsó elmozdulással mérjük.

Négy térbeli-lakásmobilitási csoportot alakítottunk ki a mostanit megelőző lakóhelyhez viszonyított elmozdulás mérésére, melyhez a KSH által használt kategóriákat vettük alapul. Ennek megfelelően a nem mobil csoporthoz azok tartoznak, akik még soha nem költöztek (11%). A településen belül mobil csoport aránya a legnagyobb (67,6%), ők azok, akik már költöztek, de az adott településen maradtak. A lokálisan mobil csoport tagjai járáson vagy megyén belül költöztek másik településre (13,8%), a „tágabban mobilak” régiót vagy országhatárt átlépve változtattak a lakhelyükön (7,4%).

5. ábra
Térbeli-lakásmobilitás (%)

Forrás: KEP2 adatfelvétel, 2018.

Megjegyzés: A 18 éves kori lakóhelyhez viszonyított mobilitásnál az elemszám 1156 fő, az előző lakóhelyhez viszonyított mobilitásnál 2092 fő.

A kapcsolatgazdag politikailag aktívak a leginkább mobilak (96,8%) és elsősorban a településen belül váltanak lakást (78,6%) (6. számú ábra). Majdnem ilyen mértékben mobilak a normakövető kapcsolatgazdagok (96,3%), jóval alacsonyabb településen belüli (69,8%), ám viszonylag magas lokálisan költöző aránnyal (18,1%). Ennél valamivel alacsonyabb a mobilitás a lokálisan integráltak csoportjában (89,6%), bár közöttük az egyik legalacsonyabb a településen belül (61,3%) és a legmagasabb a lokálisan mobilak (21,7%) aránya. A normakövető munkaerőpiacon integráltak a többi csoporthoz képest szinte átlagosan viselkednek.

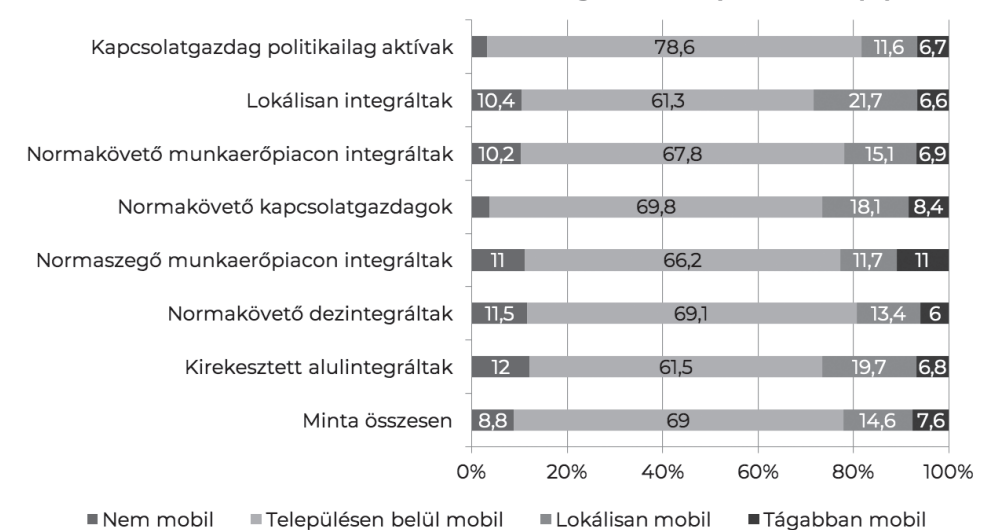
A normaszegő munkaerőpiacon integráltak (gyengén integráltak) között – mivel nagy részük budapesti – érhető a kissé átlag (8,8%) feletti nem mobil arány (11%), és a csoport alacsony átlagéletkora (43 év) ad magyarázatot arra, hogy a mobilabbak az átlagosnál gyakrabban vállalkoznak régiót vagy országhatárt átlépő lakásváltásra (11%).

A normakövető dezintegráltak között az átlagosnál magasabb (11,5%) a nem mobilak aránya és alacsonyabb a tágabban mobilaké (6%).

A kirekesztett alulintegrált csoportban a legmagasabb a nem mobilak (12%) és a legalacsonyabb a településen belül mobilak (61,5%) aránya.

A mobilitásnak van egy jövőbeni aspektusa is, vagyis az, hogy milyen mobilitási formát tudnak elképzelni az emberek, mennyire messzire lennének hajlandóak elmenni, a megszokottól eltávolodni. Érdekes módon a nem mobilok között a legmagasabb azoknak az aránya, akik mindazokat a térbeli-lakásmobilitási módokat el tudnák képzelni a jövőben, melyeket eléjük tartunk. Például, elképzel-

6. ábra
A térbeli-lakásmobilitás mintái az integrációs csoportokban (%)

Megjegyzés: $\chi^2=48,6$; $p=0,000<0,05$; Cramer's $V=0,167$; $N=1746$

Forrás: KEP2 adatfelvétel.

hetőnek tartják, hogy ha egyszer a mostani lakásukból elköltöznek, akkor lakást fognak bérelni (25,3%), vagy egy jó lakás kedvéért akár másik városba (29,0%), sőt, akár külföldre (28,7%) költöznének, annak ellenére, hogy a költözés és a bérlés sem jellemző ebben a csoportban.

Könnyen belátható, hogy azokban az országokban, ahol kisebb a magántulajdonú lakások aránya és magasabb a bérlakás-arány, sokkal könnyebb a városok, esetleg az ország távolabb eső területei között vándorolni. A lakásváltoztatás sokkal nehezebb és nagyobb tranzakciós költségeket jelent a lakástulajdonosok számára. Ráadásul, Magyarországon a lakások túlnyomó többségét a tulajdonos lakja, ami miatt – ha a munkavállaló nem akar sem költözni, sem ingázni –, akkor nem marad más választása, mint egy rosszabbul fizetett munka elfogadása (Oswald, 1999 hivatkozva Hegedüs 2013). Mégis válaszadóink 24,1%-a jelezte, hogy egy jó lakás kedvéért hajlandó lenne másik városba költözni. Bár a szándék és a valódi migrációs-mobilitás között jelentős különbség van: a szándékkal rendelkezők aránya mindig jóval magasabb, mint azoké, akik valóban meg is lépik ezt (Sik 2003). Egy lakás eladása, egy másik lakás megvétele igen nagy anyagi és időbeli befektetést jelent, ezért a népességnek csak kis százaléka vállalkozik rá, és leginkább akkor, amikor valamilyen életesemény erre készíteti vagy kényszeríti őket. A leggyakoribb ilyen életesemény a személyes vagy családi ok (házasságkötés,

élettársi kapcsolat létesítése, válás, felnőttek önállósodása). A második leggyakoribb ok a munkahely elvesztése vagy új munkahely keresése. A KSH adatai azt is mutatják, hogy a munkalehetőségek miatti költözés 2008 után a korábnál jóval gyakoribbá vált (KSH 2016a).

Területi mobilitás és munkaerőpiac

Egy ország, egy társadalom térbeli mobilitási hajlandósága vagy mobilitási gyakorlata a gazdaság szempontjából kiemelten fontos. Mint láttuk, 2008 óta a munkaerő-kereslet és -kínálat nincs egyensúlyban (Kocziszky et al. 2018). A 2008-as gazdasági válság után gyorsabban beinduló területeken gyorsan növekedett a szakképzett munkaerő iránti kereslet, ám nem volt megfelelő mennyiségű munkaerő. Más területeken, ahol nem ívelt fel a gazdaság, volt ugyan munkaerő, de nem volt elég nagy a kereslet iránta. Az ország gazdasági-térbeli struktúrájából következően tehát vannak olyan régiók, ahol magas a betöltetlen álláshelyek száma, vagyis jelentős mértékű munkaerő-kereslet van. Ilyenek a Közép-magyarországi, a Nyugat- és Közép-dunántúli régiók. Más régiókban viszont kevesebb álláshely van, ám jelentős munkaerő-tartalék halmozódik fel. Ezek a fejletlenebb Észak-magyarországi és Észak-alföldi régiók (KSH 2019c).

A foglalkoztathatóság térszerkezetének finomabb különbségeit vizsgálva Alpek és Tésits (2019a; 2019b) a településeket kilenc komponens⁸ alapján négy ún. jellegadó csoportba sorolta (3. számú térkép).

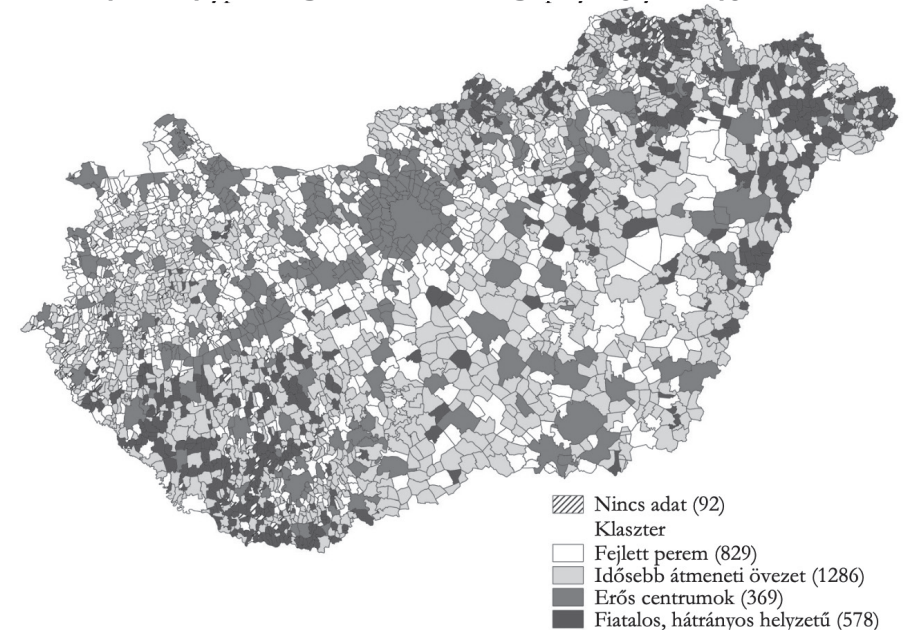
Az *erős centrumok* azok a területek, ahol a legkedvezőbb az aktív korú népesség képzettség szerinti összetétele és a legkedvezőbbek a munkalehetőségek. Nem csoda, hogy ezek a gazdaságilag és az életminőséget szempontjából is fejlettebb területek a többinél erősebben vonzzák az ország magasabb végzettségű, szakképzett munkavállalóit. Az *erős centrumok* környezetében a *fejlett peremhez* tartozó települések⁹ a centrumukhoz lassan felzárkóznak; egyelőre még kevésbé képzett munkaerővel, a mobilitást gátló fizikai tényezőkkel (például hosszú elérhetőségi idő) és kevésbé hálózatosodott munkahelyekkel. Az *idősebb átmeneti övezet* településeinek¹⁰ népessége elöregedő, kevésbé mobil, és a munkahelyek sem kínálnak megfelelő lehetőséget az itt élők foglalkoztatására. A *fiatalos, hátrányos helyzetű* településeken kevés a munkalehetőség, lakói az átlagnál kép-

8 A szerzők által használt indikátorcsoportok a következők voltak: gazdasági aktivitás, foglalkoztatás; térbeli mobilitás és hálózatosodás; képzettség; jövedelmi helyzet; családi állapot; korszerkezet; egészségi állapot; lakásviszonyok, települési vonzerő és intézményellátottság; kereslet-kínálat egyensúlya (Alpek-Tésits 2019a: 2. számú táblázat).

9 Ide tartozik a települések 27%-a.

10 Ide tartozik a települések 42%-a.

3. térkép
A településtípusok foglalkoztathatósági viszonyaik alapján, 2011

Forrás: TeIR, NFM, KSH, NAV, GeoX Kft. adatai alapján saját számítás.

Közlő: Alpek és Tésits.

zetlenebbek. Ezek a települések főleg az észak-keleti és dél-nyugati országhatár mellett és az onnan benyúló autópályák mentén helyezkednek el. Közöttük felülreprezentáltak (44%; az országos átlag 19%) azok a települések, melyek komplex programmal fejlesztendő járáshoz tartoznak.

A területileg eltérő társadalmi és a gazdasági környezethez eltérő foglalkoztathatósági minta, eltérő kötöttségek és lehetőségek kapcsolódnak. Ebből adódik, hogy bizonyos országrészekbe (esetleg más országokba) érdemes elmenni, mivel ott jobbak a munkalehetőségek és az életkörülmények. Mindez felerősítette a munkavállalási célú mobilitási hajlandóságot. Az utóbbi évtizedben megélnéknél belföldi migráció mellett felerősödött a hiányzó munkaerő külföldről (főként Ukrajnából, Romániából, Szlovákiából) történő „behozatala” is (Deák 2018). Ugyanakkor, 2010-től jelentősen nőtt az EU országaiba irányuló migráció is, ami csak 2017-től kezdett ismét lassulni (KSH 2019a). A költözések főbb okai között a *munkahely vagy oktatás* súlya emelkedett: míg 2003-ban csak 6,3%, 2008-ban 5,1%, a válság után 10%, majd 2015-ben már 13,6% jelölte meg ezeket a költözésének fő okaiként; sokkal többen a községekben lakók, mint a nagyobb városokban élők közül (KSH 2016a).

A belföldi vándorlás iránya a kisebbről a nagyobb település felé, a fejletlenebb területek, régiók felől a fejlettebbek felé irányul (Bálint et al. 2017). Ugyanakkor, a magyarok mérsékelt mobilitási hajlandósága miatt a településtípusok közötti vándorlás nagy része mégis csak megyén belül történik, s jellemzően a megye kisebb települései (falvai) felől tart a városok, valamint a megyeszékhelyek, illetve Budapest felé. Kutatásunk is ezt erősítette meg: a családok közel ötödében (19,3%) van olyan családtag, aki jobb munkalehetőség miatt a megye egy másik településére költözött, és közel egyhatedében (14,9%), aki másik megyébe költözött. Sőt, a válaszadók 29,7%-a átmeneti vagy tartós jelleggel külföldre vagy egy másik településre költözött azért, hogy jobb munkát találjon: a két legmobilabb csoportban a lokálisan mobilakéban arányuk 44,3% és a tágabban mobilakéban 39,4%. A kérdezettek kapcsolati hálójához tartozók munkaerőpiaci stratégiái is azt jelzik, hogy sokan a munkavállaló-munkalehetőség térbeli *mismatch*¹¹ miatt kényszerültek mobilitásra: 44,4%-uknak van olyan ismerőse,¹² aki a megyén belül, 39,9%-uknak olyan, aki másik megyébe költözött emiatt.

Nemcsak a kutatók (Bartus 2010, Bartus 2012), de a HR szakemberek¹³ szerint is ez az ún. földrajzi *mismatch* az egyik fő oka a hazai munkaerőpiaci problémáknak. Ugyanakkor, a bérlakások hiánya, a bérlés jogi szabályozatlansága jelentős akadály a helyzet mobilitással történő kezelésének. Gyakran előfordulhat, hogy a bérlakások nem a munkalehetőséget kínáló munkaerőpiaci körzetekbe koncentrálnak (Hegedűs 2013). A munkáltatók ezért akár a távolabbi térségekből is az ingázást ösztönzik – utazás költségeinek megtérítését, saját buszos utaztatást biztosítanak – illetve a munkásszállások rendszerének felélesztését támogatják, valósítják meg.

¹¹ A munkaerő és a munkahelyek térbeli egyensúlytalansága, vagyis: nem találkozik térben a munkaerő-kereslet és -kínálat (Ihlanfeldt–Sjoquist 1998).

¹² A munkatársak, ismerősök, szomszédok között.

¹³ HR Revolution 2019 konferencián tartott előadások alapján. <https://www.portfolio.hu/rendezvenyek/konferencia-gazdasag/portfolio-hr-revolution-2019/851/program>

Ingázás

Az ingázás a lakásmobilitás, a területi mobilitás vagy éppen a migráció előszobájaként is felfogható olyan kompromisszum, ami településhatár átlépéssel igen, de költözéssel nem jár együtt. Éppen ezért kérdés, hogy az ingázás képes-e mérsékelni a munkahely-munkaerő térbeli *mismatch*-et, és hozzájárulhat-e egy nagyobb lakásmobilitáshoz és ezen keresztül a területi mobilitás megerősödéséhez (Bartus 2012). Az ingázás fő kiváltó oka a munkahelyre vagy iskolába járás. A nem naponta ingázók (a távolsági ingázók) ideiglenes lakhatásáról a munkahely településén (vagy annak közvetlen közelében) gondoskodnak¹⁴ (Illés 2000). A munkahely településváltása tehát nem jár akkora kockázattal, mint a költözés, ugyanis az ingatlanpiaci lehetőségek helyett a közlekedési lehetőségek határozzák meg leginkább a döntést (Cseres–Gergely 2013).

Az ingázó foglalkoztatottak száma az 1990-es és 2011-es népszámlálás között nem nőtt jelentősen (1990: 1 100 000 fő, 2011: 1 300 000 fő), ugyanakkor a foglalkoztatottakon belüli arányuk folyamatosan emelkedett (1990: 25,3%, 2001: 29,9%, 2011: 34,5%)¹⁵ (Lakatos 2013, KSH 2014). A napi ingázók 2%-a járt külföldre (KSH 2016). Az ingázási hajlandóság is megnőtt: 2018-ban a 15–29 évesek több mint fele (61%) jelezte, hogy amennyiben kedvezőbb munkalehetőséghez jutna, akkor az ingázás mellett döntene. Bár az ingázást, mivel az jelentős költségekkel jár, nagy részük (80%) csak abban az esetben vállalná, ha a munkaadó megtérítené az utazás költségét (KSH 2018b). Az ingázás azonban nemcsak költséges, hanem időigényes is. Bár a településeken belül és a települések közötti viszonylatban is javultak a közlekedési feltételek és csökkent az elérési idő, az ingázásra fordított idő ennek ellenére kissé emelkedett (míg 1990–2001 között alig változott, addig 2001–2011 között 9%-kal nőtt).¹⁶ E változás mögött az ingázók számának és a foglalkoztatottakon belüli arányának növekedése állhat (Tóth–Nagy 2014, Kis–Szalkai 2018). Ugyanakkor, a lakóhelyhez képest másik településre ingázók időráfordítása nem változott, továbbra is átlagosan 40 perc körüli (1990: 39,2 perc, 2011: 38,7 perc). 2018-as mintánkban mi is hasonló eredményt kaptunk. Egy átlagos napon 43,2 percet vesz igénybe az otthontól a munkahelyig tartó oda-vissza út. A legtöbb időt a lokálisan

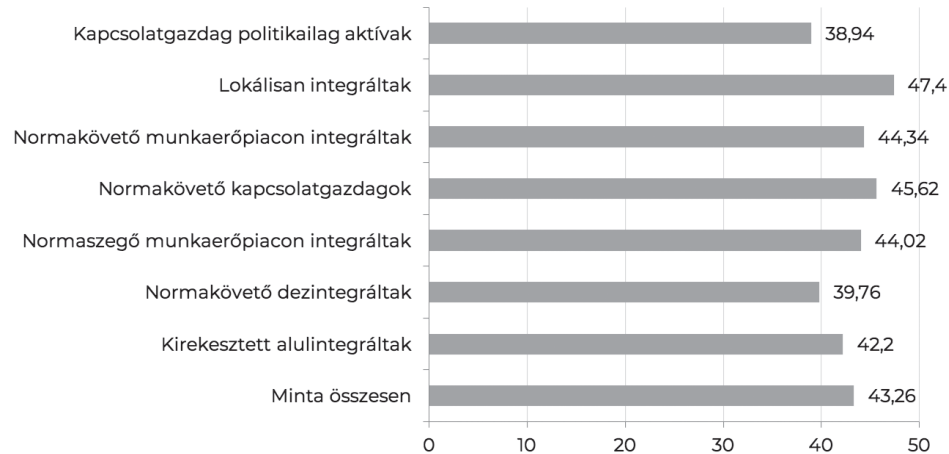
¹⁴ A jelenséget a szakirodalom ingavándorlásnak vagy vándoringázásnak hívja (Illés 2000).

¹⁵ A külföldre ingázók számáról nincs pontos statisztikai adat. A legutóbbi népszámlálásnál (2011) 83.000 fő jelezte ezt. A rövidtávú külföldi munkavállalásra vállalkozók között 2016-ban térbeli különbséget mutatott ki Sik–Szeitl (2016a): a Budapesten, Nyugat-Dunántúlon vagy Észak-Magyarország régiójában élők hajlamosabbak a rövid távú külföldi munkavállalásra.

¹⁶ A KSH 2011-es népszámlálása szerint a napi ingázók 37,9%-a legfeljebb 15 percet, 29,4%-a 16–30 percet, 21,3%-a 31–60 perc közötti időt, a fennmaradó 5,8%-a pedig több mint egy órát utazott.

7. ábra

Az ingázásra fordított idő az integrációs csoportokban (perc)

Megjegyzés: $p=0,024 < 0,005$; F statisztika=2,43

Forrás: KEP2 adatfelvétel.

integráltak csoportjának azon munkavállalói fordítják ingázásra (47,4 perc), akik éppen helyi integráltsági szintjük magas foka miatt nem szívesen költöznének el lakóhelyükről, ezért hajlandók hosszabb ideig is utazni a munkahelyükig. Ugyanakkor, az átlagnál rövidebb a jellemző napi ingázási idő a kapcsolatgazdag politikailag aktívak (38,9 perc), illetve a normakövető dezintegráltak között (39,7 perc). Az első csoportnál azért, mert igen nagy arányban fővárosiak és utazásaik Budapesthez kötődnek, a második csoportnál pedig nagy arányban kis településen laknak, ahonnan egy közeli központba ingáznak (7. számú ábra).

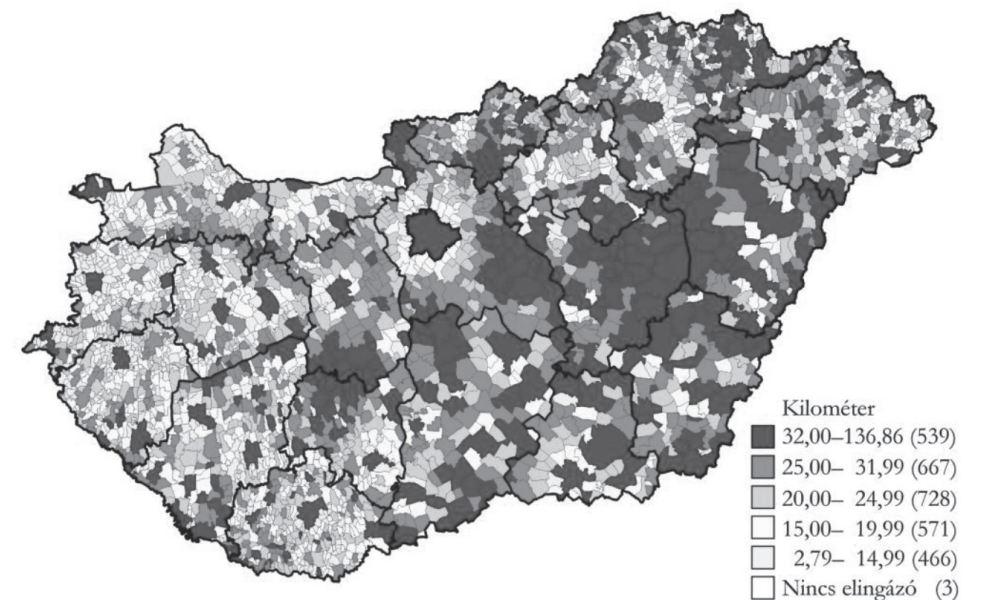
Mivel nőtt a személygépkocsit használók aránya (1990:13%, 2011: 50%) és csökkent a tömegközlekedést használóké, az utazási idő lecsökkenésével az ingázás távolsága is növekedhetett. Adataink alapján majdnem egyharmad-egyharmad az aránya a személygépkocsival (36,6%), illetve a tömegközlekedéssel (31,1%), és egyhated a kerékpárral (14,1%), valamint egyhatod a gyalog (17,5%) munkába vagy iskolába járók aránya (bár ebben benne vannak azok is, akik a településen belül közlekednek). Azoknak, akik nem azon a településen dolgoznak, mint ahol laknak több mint a fele (55,1%) személygépkocsival ingázik. A tömegközlekedést csak egyharmaduk (33,8%) használja, és egytizedük kerékpározik (10,9%) a másik településen lévő munkahelyére.

A városokban élők nagyobb távolságot (átlagosan 31,1 km-t) tesznek meg, mint a községekben élők (átlagosan 22,5 km-t) (KSH 2018a).

Területi megoszlás szerint, mivel a Dunántúlon sűrűbb a településhálózat, azaz rövidebbek a távolságok, ezért kisebb távolságot tesznek meg az ottani ingázók,

4. térkép

A munkavállalók átlagos ingázási távolsága településenként, 2011

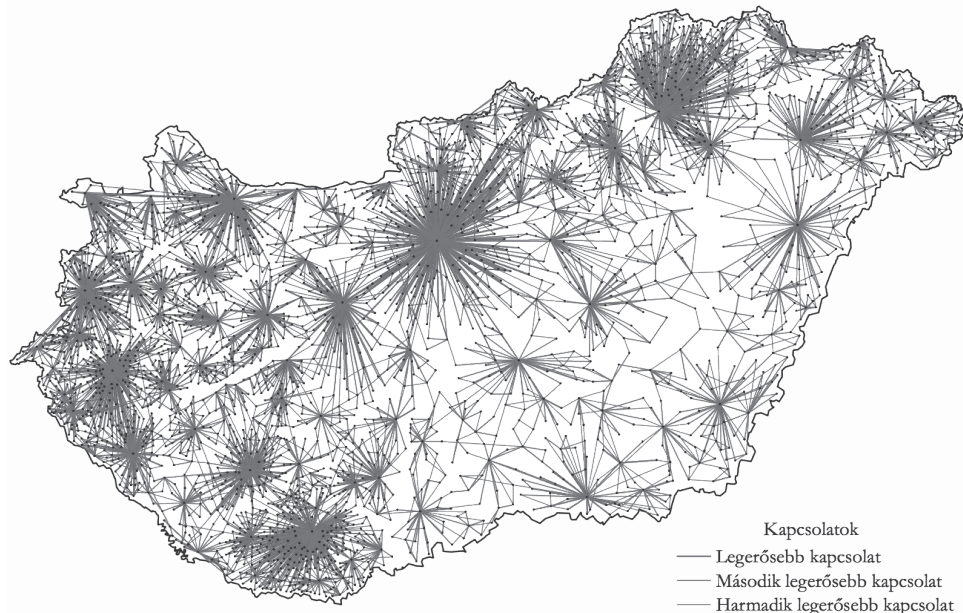
Forrás: Kis-Szalkai 2018:194 (a KSH népszámlálási, illetve az Országos Közúti Adatbank közúti távolsági adatai alapján Kis és Szalkai saját számítása).

míg az Alföldön nagyobb távolságot kell megtenni a települések között (4. számú térkép).

A foglalkozási célú ingázás csomóponti jellege a településhálózat sajátosságából fakad. Míg az Alföldön az ingázók döntő többsége a nagyobb központi településekre jár dolgozni, addig a Dunántúlon nemcsak a nagyobb településeknek, hanem a kisebb városoknak is jelentős munkaerővonzása lehet (5. számú térkép).

A munkaerőmozgás főleg a községekből a városok felé irányul (a községből városba járók aránya 2011-ben 37% volt, míg a városból községbe járóké csak 7%, KSH 2017). Ugyanakkor, a munka világának átalakulása miatt az utóbbi évtizedben megerősödni látszik a város-város és város-falu irányú ingázás is. Az átalakulás viszont nem a kölcsönös előnyökön alapuló fejlődés eredménye (Tóth-Nagy 2014), vesztesei a kisebb települések, ahol a munkahelyek számának csökkenésével csökkent a bejárók, az oda ingázók aránya (az 5 ezer főnél kisebb településekre 1990-ben 26%, 2011-ben 19,1%) is, de csökkent az eljárók, a más településre ingázók aránya (az 5 ezer főnél kisebb településekről 1990-ben 62,4%, 2011-ben 49,7%) (Kovács et al. 2015) is. A változások nem érintették Budapest és a megyei jogú városok, a 44 ingázási centrum (KSH 2016c), illetve ezen belül a beingázási központok: Székesfehérvár, Győr, Miskolc, Debrecen, Pécs, Nyíregyháza, Szeged, Szombat-

5. térkép
A települések legerősebb foglalkoztatási célú ingázási kapcsolatai az elingázók számának sorrendje alapján, 2011*

Forrás: KSH 2017:4. * Az ingázási kapcsolatoknál a helyben foglalkoztatást is figyelembe vették, így azoknál a településeknél, ahol nem jelenik meg a legerősebb kapcsolat, a település legerősebb kapcsolatát önmaga jelenti.

hely (Lakatos-Váradí 2009) kiemelt helyzetét; ezek a települések voltak az összes ingázó 41%-ának célpontjai 2011-ben (KSH 2017). Bár az utóbbi évtizedben létrejöttek az úgynevezett koncentrikus ingázási gyűrűk (például Eger vagy Gyöngyös körül) is, melyek foglalkoztatási központokként funkcionálnak (Kis-Szalkai 2018).

Kutatásunkban a válaszolók 22,9%-ával már előfordult, hogy jobb munkalehetőség miatt másik településre ingázott, 4,5%-ukkal pedig az, hogy külföldre járt dolgozni. Az ingázás olyan gyakorinak tűnik, hogy a kérdezettek 33,5%-ának van olyan családtagja, aki másik településre, és 16%-ának olyan családtagja, aki külföldre ingázott. Sőt, kicsivel több mint felének (55,4%) van olyan munkatársa, ismerőse, szomszédja, aki valamikor ingázott.

Az ingázók közül azok, akik jobb munkalehetőségek miatt választották az ingázást, a legtöbben (58%) a kistérségen vagy a megyén belül ingáznak.¹⁷ A régiót

¹⁷ Jóllehet, a régiót átlépő ingázás sokszor kilométerben kisebb távolságot jelenthet, mint amikor a megyén belül ingázik valaki, mi az összehasonlíthatóság kedvéért a KSH által használt kategóriák és feldolgozási mód mellett döntöttünk. Ezt segítette az is, hogy mintánkban igen kevesen voltak azok, akiknél ez a probléma felmerült.

átlépő ingázók aránya viszont kétszer akkora (10,1%), mint a régió belül, de másik megyében dolgozóké (4,9%).

Az ingázás utóbbi két típusában a munkavállaló nem napi, hanem heti rendszerességgel ingázik (6%), vagy egy időre arra a településre költözik, ahol dolgozik (8,3%).

Ha ottlakásra kerül sor, akkor a legjobb és legtakarékosabb megoldás a rokonok, ismerősök lakása lehet (34,3%). Költségesebb, de kedvelt forma az egyedül (27,3%), vagy másokkal közösen bérelt lakás (23,2%). Míg a munkásszállás (11,6%) vagy a hotel/panzió (3,5%) már kevésbé kedvelt formák közé tartozik.

Az ingázás lehet előzménye vagy következménye is a lakásváltoztatásnak, a költözésnek. Azok közül, akik nem mobilak, 36,8% ingázott már életében. A településen belül mobilak (költözők) között ez az arány már 50,8%. A lokálisan mobilak 70,9%-a, a tágabban mobilaknak pedig 60,6%-a ingázott már.

A munkaerőpiacon, a foglalkoztatás térszerkezetében történt változások főleg a kisebb településeket, az ott élőket sodorták mind a munkaerő-, mind a lakáspiacon olyan marginalizálódó helyzetbe, mely a lakásmobilitásnak is akadályává vált. Az itt élők számára egyre kevésbé reális lehetőség, hogy a napi szintű ingázás kiváltására lakásukat közelítsék a munkahelyükhöz.¹⁸

Példaként nézzünk meg egy csökkenő lakosságszámú (2001:9 000 fő, 2018:7 300 fő) alföldi települést, mely 2000-ben kapott városi rangot, Dévaványát. A település önmagát innovatív képességekkel rendelkező, térségének kiemelt szerepű településeként definiálja,¹⁹ és célja, hogy a jövőben „a város sajátos térségi centrumává fejlődjön.”²⁰ A város népessége öregszik, az elvándorlásban a fiatal, képzett munkaerő vesz részt aktívan, akiknek a fő céltelepüléseket Békéscsaba, Debrecen és Szolnok jelenti.²¹ A településen maradt munkaképes korú lakosságból viszonylag kevesen ingáznak. Az ingázók legnagyobb része lokálisan mozog, a szomszédos településekre jár. Megyehatárt viszonylag kevesen lépnek át, sokkal inkább a megyéken átívelő, más régiókba történő ingázás a jellemző. Messzire

¹⁸ Kivételt képeznek persze a nagyvárosok agglomerációihoz tartozó kistelepülések, hiszen ott ellentétes irányú mobilitásnak vagyunk tanúi: a jobb lakáskörülményekért a család kiköltözik, de a munkahely, felsőbbfokú oktatás színtere továbbra is a korábbi nagyvárosban marad, tehát a családtagok vagy egy részük napi ingázásra kényyszerül (Szabó 1998, Kiss 1999, Kovács 1999, Csanádi–Csizmady 2002, Bartus 2012, Dövényi–Kocsis–Tóth 2011).

¹⁹ <https://devavanya.hu/varosunk-multja/>

²⁰ Dévaványa Város Integrált Településfejlesztési Stratégiájának Megalapozó Vizsgálata, 2019: 31. oldal online: <https://devavanya.hu/wp-content/uploads/DÉVAVANYA-VÁROS-ITS-Megalapozo-vizsgalata.pdf> Letöltve: 2020.06.29.

²¹ Dévaványa Város Integrált Településfejlesztési Stratégiája, 2019. online: <https://devavanya.hu/wp-content/uploads/DÉVAVANYA-VÁROS-ITS.pdf>. Letöltve: 2020.06.29.

6. térkép
Elingázók aránya a foglalkoztatottakon belül, 2011

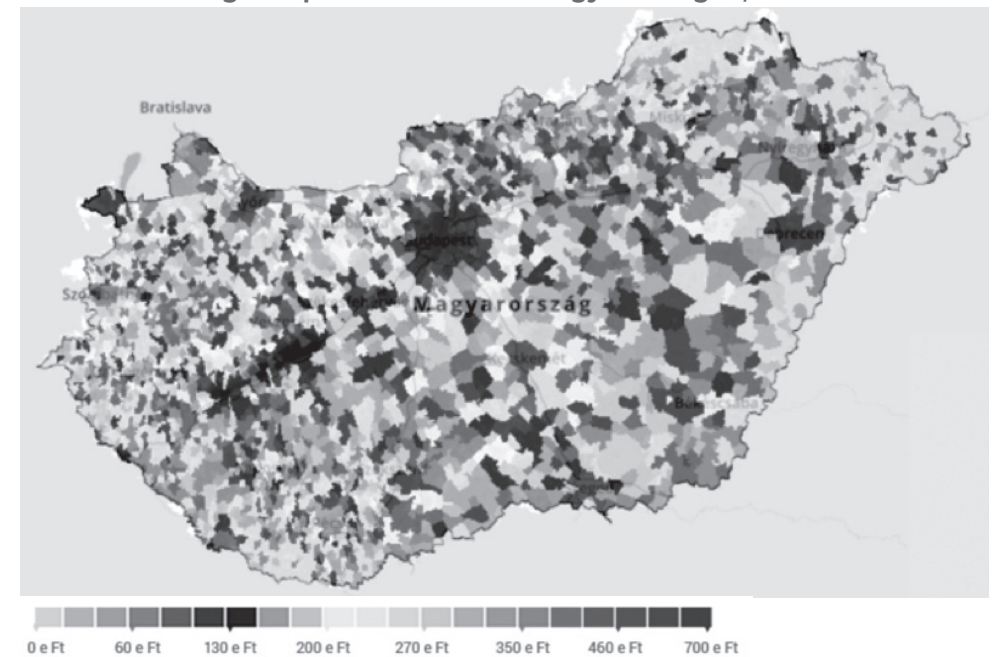
Forrás: <http://lechnerkozpont.hu/cikk/minden-harmadik-foglalkoztatott-ingazo>

ingázni csak akkor éri meg, ha a család valamiért nem tud a munkahely közelébe költözni (6. számú térkép).

Déaványa példája jól szemlélteti a fentebb már jelzett helyzetet: a kisebb településekből a nagyobbba költözés egyik igen nagy akadály a ingatlanpiaci árak közötti jelentős különbség. Déaványán az eladó ingatlanokat átlagosan 83 000 Ft/m² áron lehetett 2019-ben értékesíteni. A környék nagyobb településein az átlagos négyzetméterárak ezt két-, háromszorosán haladták meg (7. és 8. számú térkép).

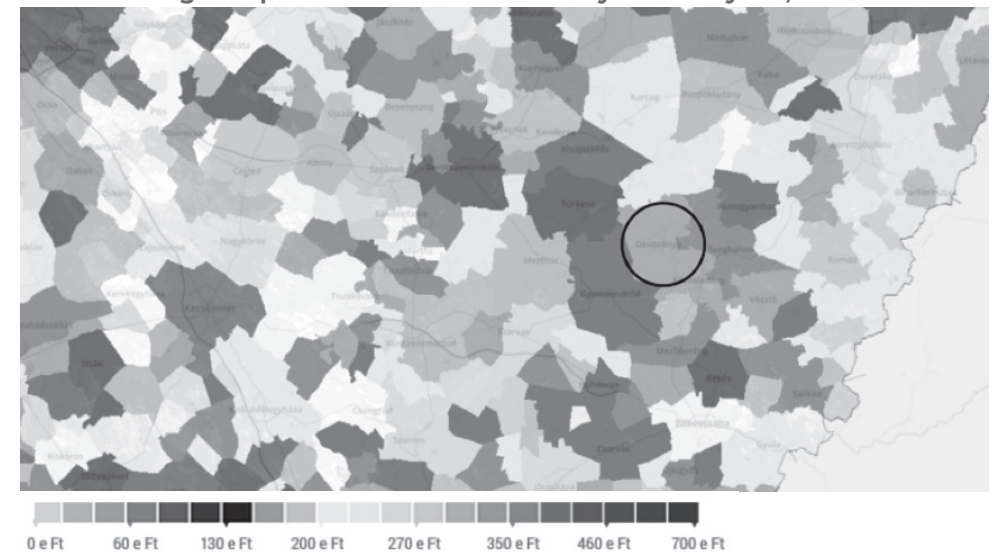
Mindez jól szemlélteti, hogy vannak olyan térségek, ahol a térbeli mobilitás, a lakásváltoztatás a külső körülmények miatt nem jöhet szóba, és a munkalehetőségért ingázni kell. Azonban még az ingázás sem jelent mindenhol megoldást, hiszen vannak olyan települések (például az idősebb átmeneti övezet vagy a fiatalos, hátrányos helyzetű csoportok települései), vagy térségek (például az északkeleti és a dél-nyugati határszélek, vagy közlekedésileg kevésbé feltárt helyek), ahonnan még az ingázás is komoly korlátokba ütközik.

7. térkép
Ingatlanpiaci kínálati árak Magyarországon, 2019

Forrás: <https://www.ingatlanet.hu/statisztika/Magyarország>

8. térkép
Ingatlanpiaci kínálati árak Déaványa és környéke, 2019

Forrás: <https://www.ingatlanet.hu/statisztika/Déaványa>

Az integrációs csoportok területi mobilitási mintái

A társadalom tagjainak eltérő lehetőségük és esélyük van az élet különböző területein érvényesülni, és ez nincs másképp a területi mobilitás esetében sem. A KEP2 adatbázis lehetőséget nyújt arra, hogy az integrációs csoportok eltérő területi mobilitási mintáit, esélyeit bemutassuk. Jóllehet, a tanulmány korábbi részében ennek már néhány aspektusát elemeztük, most felrajzoljuk az egyes csoportok rövid profilját.

A kapcsolatgazdag politikailag aktívak a legmobilabbak, bár az esetek túlnyomó többségében nem lépik át a településhatárt. A napi ingázás átlagos időtartama ebben a csoportban a legalacsonyabb. Magas közöttük a lakástulajdonnal rendelkezők aránya.

A lokálisan integráltak, nevüknek megfelelően, hajlamosak leginkább túllépni a településhatárokon, de leggyakrabban a térbeli lokalitáson belül maradnak, miközben közöttük az átlagnál egy kicsit magasabb a nem mobilak aránya is. Ők vállalják a leghosszabb ingázásokat is, nem akarván feladni lakóhelyüket. Ezt indokolja az is, hogy a lakástulajdonnal rendelkezők aránya kiugróan magas közöttük.

A normakövető kapcsolatgazdagok között az átlagosnál jóval alacsonyabb a nem mobilak aránya, ami abból adódhat, hogy ők leginkább nagyvárosban élnek, ezért magas közöttük a „beköltözők” aránya. A lakástulajdonosok aránya átlagos, közel egyharmados bérlőarány mellett. A napi ingázásra fordított idő ebben a csoportban a második leghosszabb.

A normakövető munkaerőpiacon integráltak térbeli-lakásmobilitása átlagos. A saját tulajdonú lakással rendelkezők aránya átlag közeli, a bérlők aránya közel egyharmad. Költözési szándékuk magas.

A normaszegő munkaerőpiacon integráltak – gyengén integráltak között ugyan a legmagasabb a nem mobilak aránya (nagy részük budapesti), azonban itt találjuk azokat is ugyanilyen arányban, akik a legnagyobb térbeli mobilitási utat járnak be, melyre magyarázatot a csoport alacsony átlagéletkora adhat, hiszen tudjuk, hogy a kivándorlók között a fiatalok vannak többségben. Költözési szándékuk kiemelkedően magas, amit az is magyarázhat, hogy a csoport közel fele bérelt lakásban él.

A normakövető dezintegráltak csoportjának 77%-a már nyugdíjas, ez jól magyarázza, hogy miért közöttük van a legtöbb nem mobil és az átlagnál kevesebb településhatárt átlépően mobil is. Mivel átlagéletkoruk 60,8 év nem meglepő, hogy a csoportból csak 7,7% költözne a jövőben valamikor. A csoport dolgozó tagjai az átlagosnál rövidebb időt fordítanak napi ingázásra.

A kirekesztett alulintegráltak a legkevésbé mobilak, de ha költözésre szánják el magukat, akkor leginkább a viszonylag ismert lokalitás felé indulnak. Ebben a csoportban a legmagasabb a bérlők aránya. Talán ez is magyarázza, hogy igen magas azoknak az aránya is, akik valamikor még költözni szeretnének.

Összegzés

Tanulmányunkkal a területi mobilitás folyamatainak vizsgálatához kívántuk hozzájárulni azzal, hogy megvizsgáltuk, vajon az elmúlt évtizedek területi mobilitási tendenciái képesek voltak-e a térbeni-társadalmi regionális különbségek csökkentésének irányába hatni. Egyúttal célunk volt előrejelzést adni arról, hogy a népesség térbeli mozgása (nemzetközi migrációja, országon belüli területi mobilitása, vándorlása) mennyire képes rövidebb vagy hosszabb távon az országon belül kialakult társadalmi-gazdasági-fejlettségbeli különbségek csökkentésére.

Az adatok azt jelzik, hogy az útfüggőség még mindig erősebb a belső vándorlási és a külső migrációs folyamatoknál. A magyar társadalmat az ezredforduló környékén alacsony migrációs hajlandóság jellemezte (Dövényi 2009), amin az EU-s csatlakozás és a 2008-as gazdasági válság utáni fellendülés változtatott kissé, és ez indukálta a lakásmobilitási mutató értékének enyhe emelkedését is. Jóllehet, a területi mobilitást különböző mechanizmusok – mint amilyenek a gazdasági programok, vagy a lakáspolitikai intézkedések – felélénkítik vagy éppen visszafogják, ám ezek csak a meglévő különbségeket erősítik. A területi mobilitás nagyobb léptékben egyelőre még nem volt – és a közeljövőben várhatóan nem is lesz – képes érezhetően változtatni a kialakult regionális térbeni-társadalmi egyenlőtlenség mintázatán.

Egy olyan kevésbé mobil társadalomban, mint a miénk, még ha erősödik is a mobilitási hajlandóság, egy ideig még a kis távolságú vándorlások maradnak a jellemzőek mind a külföldi (Kincses 2019, Kincses–Tóth 2019), mind a belföldi területi mobilitásban. Vagyis, ha költözünk, akár a jobb munkalehetőségek, akár egy jobb minőségű lakás, ház, esetleg egy tisztább vagy szolgáltatásokkal jobban ellátott környezet miatt, igyekszünk a megszokott, ismert környéken maradni, vagy legalábbis csak olyan távol menni, ahonnan még könnyen életben lehet tartani a korábbi kapcsolatokat (Koltai et al 2020). A KEP2 adatai is ezt jelezték, hiszen mintánk egytizede nem mobil, kétharmada településen belül mobil és csak a maradék egyötöd tekinthető területi szempontból mobilnak, mivel költözésével átlépte a települése határát.

Ugyanakkor, szándék, elképzelés szintjén sokkal mobilabbak a válaszadóink. Még azok között is, akik a nem mobilak csoportjába tartoznak 28–29% tartja elképzelhetőnek, hogy másik városba, sőt akár külföldre is költözne. A mobilitás

gátja gyakran a vagyon, a lakás vagy ház. Mobilnak lenni ugyanis azokban a társadalmakban könnyebb, ahol a lakásváltás egyszerűbb. Munkahelyváltáskor például könnyen bérelhető közeli lakás és a munkavállaló nem kényszerül ingázásra. Magyarország nem tartozik a jelentős területi mobilitással jellemezhető országok közé, mivel magas a magántulajdonú lakások aránya és alacsony a bérelhetőeké (Hegedüs et al. 2016), melyek elsősorban a nagyvárosokban találhatóak. Egy átlagos lakástulajdonos 25 évet él egy lakásban, míg egy átlagos bérlő háromévente vált lakást. Ugyanakkor, a KEP2 adatai is jelzik, hogy mentális szinten változás történt, mivel a kérdezettek egyötöde elképzelhetőnek tartja, hogy ha másik lakásba fog költözni, akkor az bérlakás lesz. Sőt, a nem mobilak között még ennél is magasabb, egynegyed ez az arány. Ezzel a hajlandósággal kiküszöbölhetővé válik a legerősebb mobilitási visszahúzó faktor, a magántulajdonú lakás hatása. Ha ugyanis a háztartást nem fékeznék a tranzakciós költségek, feltehetően válnának a lakhelyváltást, költözésnek a kedvezőbb munkalehetőségekért, és ezzel csökkennének a területi egyenlőtlenségek. Ahogyan azonban azt a közgazdaságtani modellek mutatják, ez nem ilyen egyszerű. Vannak olyan mechanizmusok, melyek a költözés egyenlőtlenség kiegyensúlyozó hatását felülírni képesek (Cseres-Gergely 2013). A család anyagi helyzete (a lakásváltás jelentős költsége) gyakran lehetetlenné teszi a költözést. A gazdasági érdekeket felülírhatja a társadalmi, szomszédsági beágyazottság, a szoros kapcsolati háló (Koltai et al. 2020), melyek még az anyagi fedezet rendelkezésre állása ellenére is a költözés ellen hathatnak (Cseres-Gergely 2013).

Ráadásul, a lakóhely anyagi jólétünket, státuszunkat is szimbolizálja. Erős visszahúzó erő, ha az elérhető másik lakás nem képes kellőképpen szimbolizálni vélt vagy valós státuszemelkedésünket (Csanádi et al. 2010). Korábbi kutatások (Huszár et al. 2019) már rámutattak arra, hogy a költözés, annak irányától szinte függetlenül, nagy arányban jár együtt a társadalmi pozíció emelkedésének érzékelésével, legalábbis a szülőkéhez képest mindenképp. A lakás térbeli pozíciójának tehát nemcsak egy településen vagy országon belül, hanem a szülők státuszához képest is erős pozíciójelző funkciója van: hogy hol lakunk, az nemcsak a mi pozícióinkat, hanem a környék, a település pozícióját is át tudja értelmezni. Azonban, ha a társadalmi mobilitás nincs összhangban az érzékelt (szubjektív) mobilitással (Huszár-Záhonyi 2018, [Huszár-Szabó 2020 ebben a kötetben](#)) vagy a térbeli helyzettel, az olyan költözéseknek lehet kiváltója, melyekért a háztartások erőn felüli terheket vállalnak (Csizmady-Győri-Kőszeghy 2019).

Az útfüggőséget jelzi, hogy az országnak azokba a részeibe áramlott a fejlesztési tőke, melyek jobb közlekedési, logisztikai, gazdasági alapokkal rendelkeztek. Ezek ma azok a területek, régiók, amelyek jobb életkörülményeket és munka-

lehetőséget kínálnak. Ugyanakkor, ezzel kiszolgáltatottabbá is vált a népesség. A foglalkoztatottsági szempontú térszerkezet vizsgálat (Alpek-Tésits 2019a) jelzi, hogy az ország nagy része olyan településen él, amely vagy nem nyújt megfelelő munkahelyeket, vagy a munkahelyeknek megfelelő munkavállalókat. Ráadásul, kisebb területi léptékben ma már aszerint változik egy-egy város, térség munkahelykínálata és munkaerőigénye (nemcsak létszámban, hanem a szakképzettség szerinti összetételben is), ahogyan a tőke, a globális multinacionális cégek gyárait, üzemeiket fel- vagy éppen leépítik, és ahogyan a globális változások létrehozzák a fejlesztések térbeli központjait (például Suzuki-Esztergom, Mercedes-Kecskemét, vagy éppen az utóbbi időben a Samsung Göd határában) (Pénzes 2013, Sebők 2014). A térbeli kereslet és kínálat eloszlás a XX. század végéhez képest már sokkal kevésbé stabil vagy kiszámítható. Sőt, az is előfordul, hogy a kínálat és a kereslet a térben nem is találkozik (térbeli *mismatch*), ezért nemcsak az országon belüli munkaerőpiaci mobilitásra, de a határokon túlról hozott munkaerőre is egyre gyakrabban van szükség. Ez pedig sokkal nagyobb rugalmasságot és mobilitási elszántságot, képességet feltételez annál, mint amiben az aktív korú népesség nagy része szocializálódott.

Az alkalmazkodást jelzi, hogy 2003-hoz képest 2015-ben kétszer annyian (egyheted) költöztek munkavállalás vagy tanulás miatt (KSH 2016a). Sőt, a 2018-as KEP2 adatok szerint a családok közel 29,7%-a költözött már egy jobb munkalehetőség miatt másik településére vagy külföldre, az ismerősi körből pedig a válaszadók 44,4%-a tudott ilyen motivációjú költözést említeni.

Azonban nem mindenki tud egyformán alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. A mobilitási képesség vagy hajlandóság erősen összefügg a demográfiai jellemzőkkel, a szakmával, a lakóhely regionális pozíciójával (Hárs-Simon 2015) és a háztartás anyagi helyzetével. A legelmaradottabb térségek lakóinak van a legkisebb esélyük arra, hogy olyan település felé mozduljanak el, ahol kedvezőbb munkalehetőséget találnak, nem kis mértékben éppen lakásuk alacsony értéke miatt. Jóllehet, a legális külföldi munkavállalási lehetőségek megjelenése megemelte a magyar lakosság migrációs hajlandóságát²² (Sik-Szeitl 2016a, Koltai et al. 2020), a legalacsonyabb státuszúak gyakran továbbra is a legkiszolgáltatottabbak.

Azoknak, akik nem tudnak vagy akarnak elköltözni és helyben nem találnak megfelelő munkalehetőséget, az ingázás lehet a megoldás. Ebben az ingatlanpiaci lehetőségek nem hatnak erős korlátozó erővel: bár a KEP2 adatok szerint

²² „A migrációs hajlandóság (potenciál) a külföldi munkavállalás, illetve a kivándorlás szándékának mértékét mutatja a népességen belül.” (Sik-Szeitl 2016a:546) Ez a gazdasági válsággal kissé csökkent ugyan, ám az utóbbi években 9-11% között stabilizálódott (Sik-Szeitl 2016a).

abból a 14,3%-nyi munkavállalóból, akik ideiglenesen laknak azon a településen ahová dolgozni járnak, kétharmaduknak származik költsége (9,5%). Viszont a közlekedési nehézségek ennél erősebben korlátozhatják az ingázási lehetőségeket: például a *fiatalos hátrányos helyzetű* vagy az *idősebb átmeneti övezet* településein élők tömegközlekedéssel kevésbé beköthető területeken laknak. Ennek ellenére 2011-re egyharmadra nőtt az ingázók aránya a foglalkoztatottakon belül, és 2018-ban már a fiatalok (15–29 éves) kétharmada jelezte, hogy ingázna egy jobb állás kedvéért (KSH 2018b). A KEP2 adatok szerint a jobb munkalehetőség miatt valamikor másik településre ingázó válaszolók aránya 22,9%, családtagé 33,5%, munkatársé 55,4%); a külföldre ingázóké 4,5%, külföldre ingázó családtagé 16%. Közülük a legtöbben napi rendszerességgel ingáznak. Több mint felük közlekedik személygépkocsival, és egy átlagos munkavállaló átlagban napi 40 percet tölt ingázással. Ez az idő a Dunántúlon a sűrű településhálózat miatt rövidebb, az Alföldön a települések közötti nagyobb távolság miatt hosszabb, ami nem csekély időráfordítást jelent. A településhálózat különbségei miatt az ingázás mintái is mások. A Dunántúlon egy-egy nagyobb településnek, míg az Alföldön egy-egy központi településnek van jelentős munkaerővonzása.

Az ingázást a költözés előszobájának is tartják. A KEP2 adatok is ezt támasztják alá, hiszen a mobilabbak között (a költözés távolságát is ide véve) magasabb a korábban ingázó munkavállalók aránya (a lokálisan mobilaknak a 70,9%-a, a távolabban mobilaknak a 60,6%-a).

A térbeli mobilitás optimális esetben átírhatja, vagy ennek ellentettjeként stabilizálhatja a térben is megjelenő társadalmi különbségeket. Vizsgálatunkban a térben is megjelenő társadalmi különbségek stabilizálódására mutató trendeket találtunk: a statisztikai adatok szerint mind a belépési mind a kilépési térbeli mobilitás mintázatai a kelet–nyugat és észak–dél különbség hosszú távú stabilizálódását, Budapest és agglomerációja kiemelt helyzetének további erősödését mutatják. A térbeli-társadalmi különbségek lazítása, átírása az útfüggőség miatt sem egyszerű. Az integrációs csoportokban is látható, hogy társadalmi meghatározottságuk, beágyazottságuk, térbeli pozíciójuk meghatározza területi mobilitási esélyeiket és hajlandóságukat.

A legjobb társadalmi és térbeli pozícióban a *kapcsolatgazdag politikailag aktív*, a *lokálisan integráltak* és a *normakövető kapcsolatgazdagok* vannak. Ezekben a csoportokban jelentős a magas iskolai végzettségűek, a szubjektíve jó anyagi helyzetűek aránya, akik mind politikai, mind személyközi téren jól integráltak, és a fővárosban, vagy fejlett településeken élnek. A *kapcsolatgazdag politikailag aktív*, a *lokálisan integráltak* inkább lakástulajdonosok, a *normakövető kapcsolatgazdagok* között viszont a bérlők száma magas, amit magyaráz,

hogy ebben a csoportban a legmagasabb a fiatal felnőttek aránya. Közöttük a legnagyobb a mobilak aránya is, míg a *lokálisan integráltak* inkább ingáznak, a *kapcsolatgazdag politikailag aktív* pedig leginkább a településen belül mobilak.

A *normakövető*, illetve a *normaszegő munkaerőpiacon integráltak* nagy része fővárosi, közepes vagy magas iskolai végzettségű, gazdaságilag aktív, gyakran saját tulajdonú lakással rendelkezik. Mobilitási hajlandóságuk átlagos, ugyanakkor mobilitási szándékuk magas.

A *normakövető dezintegráltak* és a *dezintegrált kirekesztettek* csoportjában a legmagasabb az alacsony iskolai végzettségű, anyagi deprivációban élő, stagnáló vagy hanyatló vidéki kistelepülésen élők aránya. A *normakövető dezintegráltak* nagy része nyugdíjas, a *dezintegrált kirekesztettek* munkanélküli. Mobilitási esélyeik csekélyek, hajlandóságuk csak a közeli településekig terjed.

Összességében megerősítést nyert vizsgálatunk alapján, hogy a jobb helyzetű integrációs csoportokba tartozók éppen helyzetükből adódóan választhatnak, hogy milyen módon és hol akarják a családjuk helyzetét tovább javítani, erősíteni. Nincsenek rákényszerülve a mobilitásra, hiszen vagy a legjobb pozíciókba születtek, vagy mobilitás útján érték el azt. A közepesen integrált csoportokban mobilak és nem mobilak egyaránt megtalálhatók. A dezintegrált csoportokat pedig megköti és mobilitásukat hátráltatja helyzetük.

Hivatkozások

- Alpek B. L. – Tésits R. (2019a) A foglalkoztatottság térszerkezeti és települési dimenziói Magyarországon. *Területi Statisztika*, 59(4). 381–399. <https://doi.org/10.15196/TS590402>
- Alpek B. L. – Tésits R. (2019b) A foglalkoztatottság mérési lehetőségei és térszerkezete Magyarországon. *Területi Statisztika*, 59(2). 164–187. <https://doi.org/10.15196/TS590203>
- Barta Gy. – Belszky P. – Földi Zs. – Kovács K. (szerk.) (2010) *A területi kutatások csomópontjai. V. Fejezet: Társadalmi-területi egyenlőtlenségek – Területi politika*. Pécs: MTA – RKK.
- Bartus T. (2010) Elérési idő és a falu–város bérkülönbség. In Fazekas K. – Molnár Gy. (szerk.) *Munkaerőpiaci tükrök, 2010. Középkép*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. 145–148.
- Bartus T. (2012) Területi különbségek és ingázás. In Fazekas K. – Scharle Á. (szerk.) *Nyugdíj, segély, közmunka: a magyar foglalkoztatáspolitikát két évtizede, 1990–2010*. Budapest: Szakpolitikai Elemző Intézet – MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézet. 247–258.
- Deák I. (2018) Munkaerő problémák az elkövetkező 20 évben Magyarországon. In Nováky E. – S. Gubik A. (szerk.) *A múltból átívelő jövő. VIII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia. 50 éves a magyar jövőkutatás*. Budapest: Palatia. 167–178.
- Csanádi G. – Csizmady A. (2002) Szuburbanizáció és társadalom. *Tér és Társadalom*, 16 (3). 27–55. <https://doi.org/10.17649/TET.16.3.1978>
- Csanádi G. – Csizmady A. – Kocsis J. B. – Kószeghy L. – Tomay K. (2010) *Város, tervező, társadalom*. Budapest: Sík.
- Cseres-Gergely Zs. (2013) Elméleti megfontolások a munkavállalók területi mozgásának okaival és eredményével kapcsolatban. In Cseres-Gergely Zs. (szerk.) *Középkép. Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon*, 51–56. Elérhető: <http://econ.core.hu/doc/mt/2003/hun/koznelkep.pdf>. [Letöltve: 2020-04-10]
- Csizmady A. – Györi Á. – Kószeghy L. (2019) Lakásmobilitás, társadalmi pozíciók és integrációs csoportok. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2. 1–27. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2019.3.1>
- Csizmady A. – Hegedüs J. – Vonnák D. (2019) Lakásrezsim és a devizahitel-válság: intézményi és egyéni stratégiák. *Szociológiai Szemle*, 29(1). 4–32. Elérhető: https://szociologia.hu/dynamic/4_32_oldal.pdf [Letöltve: 2020-04-10]
- Dövényi Z. – Kocsis K. – Tóth J. (2011) Népesedési jellemzők. In Kocsis K. – Schweitzer F. (szerk.) *Magyarország térképeiben*. Budapest: MTA FKI. 88–99.
- Dövényi Z. (2009) A belső vándormozgalom Magyarországon: folyamatok és struktúrák. *Statisztikai Szemle*, 87(7–8). 748–762. Elérhető: http://www.ksh.hu/statszemle_archiv/2009/2009_07-08/2009_07-08_748.pdf [Letöltve: 2020-04-10]
- Gerő M. – Hajdu G. – Kovács I. – Kristóf L. – Szabó A. (2020) 4 év múlva – A magyar társadalom integráltsága. In: **Kovács I. (szerk) kötet cím**
- Golovics J. (2019) Migrációs statisztikák: kihívások és dilemmák. *Statisztikai Szemle*, 97(10). 933–948. <https://doi.org/10.20311/stat2019.10.hu0933>
- Gödri I. (2018) Nemzetközi vándorlás. In Monostori J. – Öri P. – Spéder Zs. (szerk.) *Demográfiai portré 2018*. Budapest: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. 237–270. Elérhető: <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografiaiportre/article/view/2739/2652> [Letöltve: 2020-04-10]
- Györi R. – Mikle Gy. (2017) A fejlettség területi különbségeinek változása Magyarországon, 1910–2011. *Tér és Társadalom*, 31(3). 143–165. <https://doi.org/10.17649/TET.31.3.2866>
- Hárs Á. – Simon D. (2015) *A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon*. Budapesti Munkagazdasági Füzetek BWP, 2. Budapest: MTA KRTK, 108. Elérhető: <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwpi502.pdf> [Letöltve: 2020-04-10]
- Hegedüs J. (2001) A lakásmobilitás a magyar lakásrendszerben. *Statisztikai Szemle*, 79(12). 934–954. Elérhető: https://www.ksh.hu/statszemle_archiv/2001/2001_12/2001_12_934.pdf [Letöltve: 2020-04-10]
- Hegedüs J. (2003) A lakáspiac és hatása a települések közötti lakásmobilitásra a kilencvenes években. In Fazekas K. (szerk.) *Munkaerőpiaci tükrök 2003. Középkép*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. 79–87.
- Hegedüs J. (2013) Lakásmobilitás, területi mobilitás. A lakáspiac és hatása a települések közötti lakásmobilitásra a kilencvenes években. In Cseres-Gergely Zs. (szerk.) *Középkép. Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek és földrajzi mobilitás Magyarországon*, 79–87. Elérhető: <http://econ.core.hu/doc/mt/2003/hun/koznelkep.pdf>. [Letöltve: 2020-04-10]
- Hegedüs J. – Horváth V. – Somogyi E. (2016) A magánbérlet-szektor működése és lehetséges szerepe a közösségi lakáspolitikában – a szociális lakásvállalatok koncepciója. *Esély*, 2. 29–61. Elérhető: http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_2/2016-2_1-2_Hegedus-Horvath-Somogyi-Maganberlakas.pdf [Letöltve: 2020-04-10]
- Huszár Á. – Csizmady A. – Kószeghy L. (2019) Területi és szubjektív társadalmi mobilitás. Kéziratban. Budapest: MTA TK Szociológiai Intézet.
- Huszár Á. – Szabó A. (2020) **Pártszimpátia és a társadalmi mobilitás érzékelése. (jelen kötetben)**
- Huszár Á. – Záhonyi M. (2018) A szubjektív mobilitás változása Magyarországon. *Demográfia*, 61(1). 5–26. <https://doi.org/10.21543/dem.61.1.1>
- Ihlanfeldt, K. R. – Sjoquist, D. I. (1998) The spatial mismatch hypothesis: a review of recent studies and their implications for welfare reform. *Housing Policy Debate*, 9(4). 849–892.
- Illés S. (2000) *Belföldi vándormozgalom a XX. század utolsó évtizedeiben*. Budapest: KSH NKI, 129.
- Kincses Á. (2019) A Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség területi jellegzetességei, 2011–2017. *Területi Statisztika*, 59(5). 463–497. <https://doi.org/10.15196/TS590502>
- Kincses Á. – Tóth G. (2019) A Magyarországon élő külföldi kötődésű népesség térbeli autokorreláltsága. *Területi Statisztika*, 59(6). 579–606. <https://doi.org/10.15196/TS590601>
- Kis J. P. – Szalkai G. (2018) Az ingázás mobilitási jellemzői a legutóbbi népszámlálások adatai alapján. *Területi Statisztika*, 58(2). 177–199. <https://doi.org/10.15196/TS580203>
- Kiss J. (1999) A város–vidék peremzóna személyközlekedésének átalakulási folyamatai az Alföld négy megyeszékhelyén (1980–1998). *Alföldi Tanulmányok*, 17. 112–130. Elérhető: https://adtplus.arcanum.hu/hu/search/results/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJDT0wiOiBbIkFMRk9MRFRBTjJdLCAiRVYiOiBbIIBBUlQxMCJdfSwgInF1ZXJ5JjogIiNaliwgInNvcnQiOiAiUkVDTlVnIn0&page=9&per_page=20 [Letöltve: 2020-04-10]
- Koltai J. – Sik E. – Simonovits B. (2020) Network capital and migration potential. *International Journal of Sociology, The ISSP 2017 social networks and social resources module* (2), 50(2). 122–141. <https://doi.org/10.1080/00207659.2020.1726110>
- Kovács K. (1999) A szuburbanizációs folyamatok a fővárosban és a budapesti agglomerációban. In Barta Gy. – Beluszky P. (szerk.) *Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban*. Budapest: Regionális Kutatási Alapítvány. 91–114.
- Kovács Z. – Egedy T. – Szabó B. (2015) Az ingázás területi jellemzőinek változása Magyarországon a rendszerváltozás után. *Területi Statisztika*, 55(3). 233–253. Elérhető: http://real.mtak.hu/29598/1/kovacs_etal.pdf [Letöltve: 2020-04-10]

- KSH (2012) A belföldi vándorlás főbb folyamatai, 1990–2011. *Statisztikai Tükör*, 6(85). Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/belfvand11.pdf> [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2014) *Foglalkoztatás, munkanélküliség, ingázás*. Népszámlálás, 2011. 8. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_08_2011.pdf [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2016a) *Miben élünk – A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15.pdf [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2016b) *Népesedési helyzetkép, 2015*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. 47–54. Elérhető: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/nepesedes15.pdf> [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2016c) *Az ingázás kiemelt célpontjai*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ingazas.pdf> [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2017) *Munkaerőpiaci körzetek Magyarországon*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/munkkor17.pdf> [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2018a) *A belföldi vándorlás aktuális trendjei, 2012–2017*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/belfvand17.pdf> [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2018b) Táblák (STADAT) – A lakossági munkaerő-felmérés 2018. IV. negyedévi, a fiatalok munkaerőpiaci helyzetére vonatkozó kiegészítő felvétel. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2019a) Táblák (STADAT) – Idősoros éves adatok – Népeség, népmozgalom. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_eves_1 [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2019b) Tér-Kép 2018. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ter_kep_2018.pdf [Letöltve: 2020-04-17]
- KSH (2019c) Munkaerőpiaci folyamatok, 2018. I–IV. negyedév. Statisztikai tükör. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mpf/mpf1812.pdf> [Letöltve: 2020-04-17]
- Lakatos M. (2013) *A foglalkoztatottak időfelhasználása az ingázás és a munkába járás idejének tükrében*. KSH Műhelytanulmányok 3. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/muhelytanulmanyok3.pdf> [Letöltve: 2020-04-17]
- Lakatos M. – Váradi R. (2009) A foglalkoztatottak napi ingázásának jelentősége a migrációs folyamatokban. *Statisztikai Szemle*, 87(7–8). 763–794. Elérhető: http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2009/2009_07-08/2009_07-08_763.pdf [Letöltve: 2020-04-10]
- Lengyel I. – Kotosz B. (2018) Felzárkózás és/vagy távolságtartó követés? A visegrádi országok térségeinek fejlődéséről. *Tér és Társadalom*, 32(1). 5–26. <https://doi.org/10.17649/TET.32.1.2910>
- Lengyel I. – Varga A. (2018) A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 65(5). 499–524. <http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2018.5.499>
- Lux G. (2017) A külföldi működő tőke által vezérelt iparfejlődési modell és határai Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 31(1). 30–52. <https://doi.org/10.17649/TET.31.1.2801>
- Lux, M. – Sunega P. (2020) Using Path Dependence Theory to Explain Housing Regime Change: The Traps of Super-Homeownership. *Critical Housing Analysis*, 7(1). 25–35. <http://dx.doi.org/10.13060/23362839.2020.7.1.501>
- Oswald, A. J. (1999) *The Housing Market and Europe's Unemployment: A Non-Technical Paper May*. Egyesült Királyság: Department of Economics, University of Warwick. <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199543946.003.0003>
- Pénzes J. (2013) A foglalkoztatottság, az ingázás és a jövedelmi szint összefüggései Északkelet- és Északnyugat-Magyarországon. *Területi Statisztika*, 53(3). 202–224. Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2013/03/ts2013_03_02.pdf [Letöltve: 2020-04-10]
- Sebők M. (2014) Munkaerő-piaci mobilitás Magyarországon a vagy a térbeli mobilitás napjainkban. Ph.D. disszertáció. PTE Földtudományok Doktori Iskola. Elérhető: http://foldrajz.ttk.pte.hu/files/doktori-iskola/nv/disszertacio/Sebok_Marianna_disszertacio.pdf [Letöltve: 2020-05-13]
- Sik E. (2003) A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In Örkény A. (szerk.) *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várankozások*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet. 15–18.
- Sik E. – Szeitl B. (2016a) Migráció a mai Magyarországról. *Educatio*, 4. 546–557. Elérhető: http://epa.oszk.hu/01500/01551/00098/pdf/EPA01551_educatio_2016_4_546-557.pdf [Letöltve: 2020-04-10]
- Sik E. – Szeitl B. (2016b) Migrációs szándékok a mai Magyarországon. In Blaskó Zs. – Fazekas K. (szerk.) *Munkaerőpiaci Tükör 2015*. Budapest: MTA KRTI-KTI. 54–59. Elérhető: <http://real.mtak.hu/37228/1/egyben.pdf> [Letöltve: 2020-04-10]
- Szabó P. (1998) A napi ingázás kérdésköre a kilencvenes években Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 12(4). 69–89. Elérhető: <https://tet.rkk.hu/index.php/TET/article/download/488/976/>. [Letöltve: 2020-04-10]
- Tóth G. – Nagy Z. (2014) Az agglomerációk, településegységek lehatárolásának eredményei. *Területi Statisztika*, 54(3). 289–299. Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2014/03/ts2014_03_08.pdf [Letöltve: 2020-04-10]
- Zsibók Zs. (2019) Minden marad a régiiben? Regionalizált növekedési pályák Magyarországon. *Területi Statisztika*, 59(3). 247–272. <https://doi.org/10.15196/TS590301>

